

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

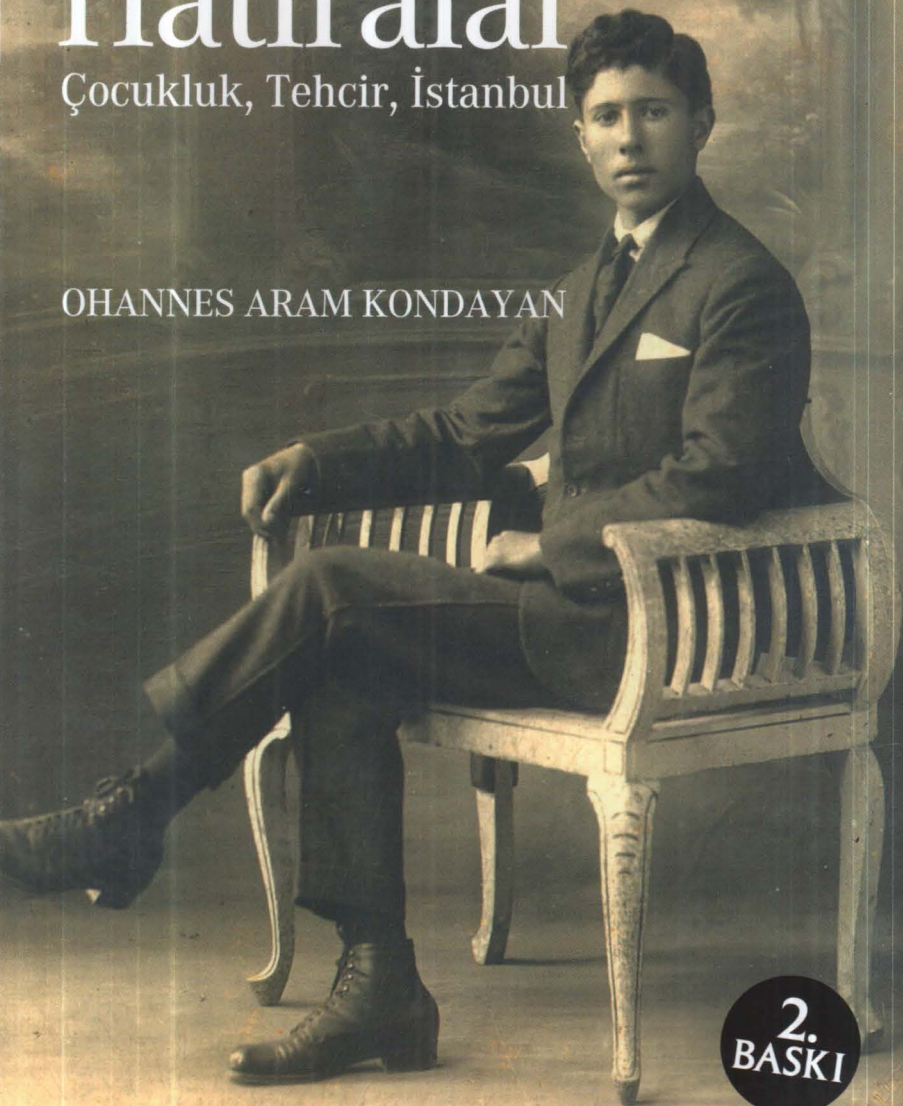
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Sandıktaki Hatıralar

Çocukluk, Tehcir, İstanbul

OHANNES ARAM KONDAYAN

2.
BASKI

SANDIKTAKİ HATIRALAR

Çocukluk, Tehcir, İstanbul

Karın Karakaşlı (1972) Sankt Georg Avusturya Lisesi'ni ve Boğaziçi Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Mütercim Tercümanlık Bölümü'nü bitirdi. Tercüme Konseyi'nde simültane çevirmenlik yaptı. 1996'dan beri *Agos* gazetesinde kültür-sanat sayfası editörü olarak çalışıyor. İlk öyküsü "Sis'in Ötesi" 1996'da *Adam Öykü*'de yayımlandı. Ödülleri: 1998 Yaşar Nabi Nayır Gençlik Ödülü; 1997 Bu Yayınevi Çocuk Edebiyatı Roman Yarışması (Mansiyon) (Ay Denizle Buluşunca); 1995 Gençlik Kitabevi Öykü Yarışması (Birincilik); 1994 Gençlik Kitabevi Öykü Yarışması (Üçüncülük). Eserleri: *Cumba*, 2008; *Müsait Bir Yerde İnebilir miyim?*, 2005; *Can Kırıkları*, 2002; *Başka Dillerin Şarkısı*, 1999; *Hraban'ın Kitabı* (P. Esterházy'dan çeviri), 1998; *Ay Denizle Buluşunca*, 1997; *Özel Bir Görüş* (A. Brookner'dan çeviri) 1997.

SANDIKTAKİ HATIRALAR

Çocukluk, Tehcir, İstanbul

Ohannes Aram Kondayan

Çeviren: Karin Karakaşlı

**BOĞAZİÇİ
ÜNİVERSİTESİ
YAYINEVİ**

Ohannes Aram Kondayan

May His Soul Lie in Light

© Betty Kondayan, 2007

Sandıktaki Hatıralar

Çocukluk, Tehcir, İstanbul

Yayın Hakları © BÜTEK A.Ş., 2007

Çeviri © Karin Karakaşlı, 2007

BÜTEK Boğaziçi Eğitim Turizm Teknopark Uygulama
ve Dan. Hiz. San. Tic. A.Ş.

Boğaziçi Üniversitesi Güney Kampüsü, 7. Lojman,

3. Kat, P.K. 34342, Bebek-Beşiktaş/İstanbul

Telefon: 0212 359 46 30

Yönetim Yeri:

Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi

Boğaziçi Üniversitesi Uçaksavar Kampüsü

Garanti Kültür Merkezi, Arka Giriş

Etiler/İstanbul

bupress@buvak.org.tr, bupress@boun.edu.tr

www.bupress.org, www.bupress.net

Telefon ve faks: (90) 212 257 87 27

Sertifika No: 10821

Genel Yayın Yönetmeni: Murat Gülsoy

Yayıma Hazırlayan: Ergun Kocabıyık, Meltem Aravi

Kapak tasarımı: Kerem Yeğin

Baskı: G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş.,

100 Yıl Mah. MAS-SİT, 1. Cadde, No: 88, Bağcılar/İstanbul

Telefon: 0212 6290024-25

Sertifika 12358

Birinci Baskı: Ekim 2009

İkinci Baskı: Eylül 2013

Boğaziçi University Library Cataloging in Publication Data

Kondayan, Ohannes Aram.

**Sandıktaki hatıralar : çocukluk - tehcir - İstanbul /
Ohannes Aram Kondayan; çev. Karin Karakaşlı.**

xii+76 p. ; 21 cm.

ISBN 978-605-4787-09-8

1. Kondayan, Ohannes Aram – Biography. 2. Robert
College. 3. Armenians – Turkey. I. Karakaşlı, Karin. II. Title.
DS194

İçİndekİller

Nüket Esen'İn Önsözü, vİİ

Betty Kondayan'ın Teşekkürü, xİ

Bardızag ve İzmit (1909-1915) , 13

Memleketİm, Bardızag, 15 • Anneannemler, 25
• Başepiskopos ve Doktor, 41.

Tehclr (1915-1918), 49

Yolculuk, 51 • Anadolu Ovalarında, 55 • Okul Müdürü, 63
• Duvar ve Yaralı Rum, 73 • Konya'nın Blr Köyü, 77

İstanbul (1930'lar ve 40'lar), 83

Tevflk, 85 • Kayıkçı Nurl, 89

Önsöz

Ohannes Kondayan, ailesinin kullandığı ismiyle Aram, 1905'te İzmit'in Bardizag (Bahçecik) ilçesinde doğdu. 1915 yılında ailesiyle birlikte Suriye'ye sürülmek üzere yük vagonlarında Orta Anadolu'ya kadar getirildi. Konya Ereğlisi'nde bir süre tutuldukları kamptan Protestan Almanların müdahalesiyle çıkarılan aile, Konya'ya yollanarak I. Dünya Savaşı süresince Konya'da yaşadı. Ohannes'in annesi Apostolik Ermeni olmasına rağmen, babası, yaşadıkları Bahçecik yöresinde faaliyet gösteren Amerikalı misyoneler tarafından Protestan yapılmıştı.

Savaşın sonra aile İstanbul'a yerleşti. Ohannes, Robert Kolej'de okudu ve mezun olduğu 1927 yılında matematik hocası olarak hemen işe alındı. 1969 yılında emekli olana kadar -41 yıl- Robert Kolej'de hocalık yaptı. Okulun birçok komitesinde yer aldı ve uzun yıllar öğrenci yatakhanelerinde "housemaster" olarak okulda yaşadı. Ohannes'in kendinden yirmi yaş büyük ablası Armenuhi ailesiyle birlikte Rumeli Hisarı'nda oturdu. Dört yaş küçük kız kardeşi, Armine ise Amerika'ya göç etti. Bu üç kardeş, çok kardeşli kalabalık bir aileden kalanlardı.

1958 yılında Ohannes, Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde İngilizce ve edebiyat hocası olan Amerikalı Betty Ruth English ile evlendi. Haig adını verdikleri bir oğulları oldu. Haig şimdi Washington D.C.'de onaylı mali müşavir olarak çalışıyor. Mobile, Alabama'da 1930'da doğan Betty English, University of Illinois'den aldığı "İngilizce" lisans ve Master dereceleri ile 1955-1970 yılları arasında -15 yıl- Kız Koleji'nde İngilizce ve dünya edebiyatı öğretti. Aile 1970 yılında Amerika'ya yerleşince, Ohannes resim yapmaya başladı ve gençlik günleri ile bağlantılı anı-hikâyeler yazdı. 2002 yılında, 97 yaşında, Lexington, Virginia'da vefat etti. Betty Kondayan ise, kütüphanecilik eğitimi alarak uzun yıllar Washington and Lee University'de kütüphanecilik yaptı.

Ohannes Aram Kondayan, öğrencileriyle birlikte, 1940'lar. 1927 ila 1969 yılları arasında Robert Kolej'de matematik öğretmenliği yaptı.

Şimdi seyahat ediyor ve sinema, tiyatro, opera, sanat galerileri ve tabii ki kitaplardan oluşan bir dünyada yaşıyor.

Uzun bir dönemin Robert Kolej ve Arnavutköy Amerikan Kız Koleji mezunları arasında “Mr. Kondayan”ın veya “Mrs. Kondayan”ın (Kondi’lerin) öğrencisi olmayan yoktur. Ben de onlardan biriyim. 1968 yılında Junior’dayken (lise 3) İngiliz edebiyatı hocam Mrs. Kondayan’dı. Beni çok etkileyen, müthiş bir edebiyat hocasıydı. Edebiyatı sevmemde ve bugün edebiyatçı olmamda Mrs. Kondayan’ın büyük bir etkisi olduğunu her zaman düşünmüştümdür. Okul bittikten sonra kendisinden bir daha haber almamıştım. 2003 yılında Robert Kolej mezunlar ofisinin çıkardığı *RC Quarterly* dergisinde Mrs. Kondayan’ın bir fotoğrafı gözümüne çarptı. Resimle birlikte son yıllarda neler yaptığı hakkında bilgi ve adresi de vardı. Hemen bir mektup yazdım. O zamandan beri yazışıyoruz. O bana “eski usul” dediği biçimde el yazısıyla yazdığı mektupları normal postayla yolluyor; ben ise ona e-mail ile cevap veriyorum.

Yazışmalarımızda bana Ohannes’ten söz ederken, ondan kalan yazılara, belgelere ölümünden sonra hiç dokunmadığını söyledi. Bunların arasında Ohannes’in çocukluk anılarını ve bazı çocukluk izlenimlerini hikâye ettiği yazılar da vardı. Ben de bunları çok merak ettiğimi, eğer mümkünse onun uygun gördüklerini okumak isteyeceğimi yazdım. Bunun üzerine 2005 yılından itibaren Betty, Ohannes’in bazı yazdıklarını çıkarıp, daktilo edip bana yollamaya başladı. Bu hikâyeler Ohannes’in anadili olmayan İngilizcede yazıldıkları için bazı ifadeleri düzeltmek, el yazısıyla yazıldıkları için de yazıyı sökmeye çalışmak gerekiyordu. 2006’da Haig, Betty’ye bir bilgisayar alınca iş biraz daha kolaylaştı. Ben bu küçük hayat hikâyelerini çok sıcak buldum ve Betty’ye bunları neden yayımlamadığını sordum. Nihayet Betty 2007’de seçtiği on hikâyeyi ve Ohannes’in yaptığı bazı resimlerle aile fotoğraflarını Virginia’da bir kitapçık olarak yayınlattı. Başlık şöyleydi: *May His Soul Lie in Light: Stories of His Youth, in Turkey* [Nur İçinde Yatsın: Türkiye’deki Gençliğinden Hikâyeler].

Kitapçık elime geçtiğinde Boğaziçi Üniversitesi'nin öğretim üyeleri merkezi olan ve öğle yemeklerimizi yediğimiz Kennedy Lodge'a götürdüm. Hava sıcaktı ve herkes bahçede yemek yiyordu. 8-10 kişinin oturabildiği yuvarlak yemek masalarından birinde çoğu Robert Kolej mezunu olup, şimdi profesör olan hocalar oturuyordu. Ohannes'in kitapçığını göstererek kitabın kapağındaki gençlik fotoğrafına işaret edip "Bu kim?" dememle hep bir ağızdan "Ohannes!" demeleri bir oldu. Neredeyse kırk senedir görmedikleri, ama insanın en etkiye açık çağında hocaları olmuş birini hatırlamamaları herhalde mümkün değildi. Bu yüzden bu hikâyeleri Türkiye'de yayımlamak için en uygun yerin Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi olduğunu düşündüm.

Uzun yıllar önce de olsa, hayatlarımıza dokunmuş bir karı-kocanın bugün ortak emeği olan Ohannes Kondayan'ın bu anı-hikâyelerini Betty ve Haig Kondayan'ın izniyle Türkçeye çevirtip Türkiye'de de yayımlamak istedim, zira bunlar bu toprakların hikâyeleri idi. Hikâyeler Ohannes'in sevecen dünyasını gösterdiği gibi, bir dönemin Türkiye'sinden de izler taşıyor. Ermenilerin sadece Anadolu'nun doğu yörelerinde tehciye uğratıldıkları yaygın olarak söylenirken, İzmit gibi İstanbul'a çok yakın bir yerden tehcir edilen insanların hikâyeleri daha da dikkat çekici oluyor. Ermenilerin geçmişte neler yaşadıklarını anlamak için sıradan hayat hikâyelerinin ne kadar önemli olduğu, Fethiye Çetin'in *Anneannem* kitabıyla başlayan anlatılarla iyice ortaya çıktı. Kalıplaşmış siyasi söylemler yerine herhangi bir insanın biricik olan hayatında yaşadıkları, düşündükleri, hissettiklerini aksettirerek yüreğe işledikleri için kayıtsız kalınamayacak "belgeler" oldu bu hikâyeler. Bu kitap da onlardan biri...

Teşekkür

2006 yılı Noel'inde oğlum Haig bana bir bilgisayar ve yazıcı hediye edince, nihayet Aram'ın yazılarının bulunduğu kutuyu açabildim. Yazılardan bir kısmını daha önce hiç görmemiştim. Ohannes'in ölümünün beşinci yıldönümü yaklaşırken (12 Mart 2002) kitapta bir araya gelen ve çoğu 1970'li ve 80'li yıllarda ABD'de kaleme alınmış bu on öz-yaşamöyküsel yazıyı derlemek benim için büyük bir mutluluk oldu.

Bu projede bana yardımcı olan pek çok kişiye teşekkürlerimi sunmak istiyorum; yılların dostu ve meslektaşı, Washington and Lee University'nin Leyburn Kütüphanesi'nden Lisa McCown, fotoğrafları tarayarak bir CD haline getirdi; eski bir profesyonel editör olan ve her zaman dost kalan Shirley Scott hikâyeleri okuyarak beni dikkat çekici hatalardan kurtardı ve Compton Tasarım ve Basım İşleri'nden Robbin Youngblood beni sabırla ve yetkinlikle üretim öncesi aşamalardan geçirdi. Ve coşkusuyla bana bu hikâyeleri bastırma gücünü veren oğlum Haig Aram'a sevgilerimi iletiyorum.

Betty Kondayan
Lexington, Virginia, 2007

**Bardizag ve İzmit
(1909-1915)**

Memleketim Bardizag

İzmit'in yukarısında yer alan Bardizag, son derece canlı bir köydü ve yaz aylarında İstanbul'dan ziyaretçiler buranın şifalı havasını, soğuk kaynak sularını, meyve bahçelerini, bağlarını, taze çıtır çıtır ekmeğini, tablo gibi tepelerini ve ormanlık arazideki gizli mabetlerini görmeye, tatmaya geldiklerinde yöre daha da canlanırdı. Köyün, ziyaretçilerine şehir hayatının sıkıntılarından kurtulma konusunda tanıdığı özgürlük duygusu ve homojen nüfus yapısı da cezbedici yönleriydi. Bu nüfusun içinde sanatçılar, şairler ve edebiyatçılar da yer alıyordu ama hiç kimse yöre halkını, özgün bir yetenek ve gayretin bileşimi olan bestekâr Muhterem Rahip Gomidas kadar etkilemedi.

Gomidas Vartabed, Türkiye'nin doğusundaki uzak Ermeni köy ve şehirlerinde yıllarca halkıyla birlikte yaşadı ve onların tarlalarda çalışırken, düğünlerde, bayramlarda eğlenirken, kiliseye giderken söyledikleri, özlemlerinin, aşklarının, sevinç ve kederlerinin ifadesi olan o eski şarkıları dinledi. Batıya, o zamanların başkenti olan ve yüz binlerce Ermeni'nin yaşadığı İstanbul'a döndüğünde korolar oluşturdu ve şarkıları kaydederek bu insanlara içten gelen, ruha dokunan, duygulu, coşkun, her şeyi kapsayan bir müziğin büyümlü dünyasını sundu.

Gomidas Vartabed, Bardizag'a geldiğinde bizim evimizde kalırdı ve zamanını lisenin salonunda şarkı söyleyecek korolar oluşturmakla geçirirdi. İnsanlar kendilerine ait olan ve duygularını her yönüyle sarmalayan bu müziği Gomidas'ın estetik olarak berrak ve anlaşılır kıldığı çalışmaları sayesinde dinler oldular. Haftalar boyu Bardizag halkı sanki bu şarkıları zaten hep biliyormuşçasına söyledi durdu.

Ancak bu büyük adam da I. Dünya Savaşı'nda halkının kaderini paylaşarak tıpkı onlar gibi bir sürgün olarak

onların kaderinin ortağı ve tanığı oldu. Bunun sonucu olarak da artık onlar için şarkı söyleyemedi. Arap çölü Deyrizor'a doğru çıkılan bitimsiz yolun bir yerlerinde, bir şehirdeki terk edilmiş kilisede ayin icra ederken elinde bir kağıt tutan askerin önderliğindeki jandarmalar mihraba yaklaşarak kutsal töreni kestiler. Bu mukaddes adam askerin elindeki kağıdın ölüm fermanı olduğuna hükmetti. İstanbul'dayken tutuklandığında ve çöle doğru yola çıkarıldığında da bir kağıt göstermişlerdi. O an tekmil ruhunu, bir daha dehasının ışığının asla sızamayacağı bir karanlık kapladı. Paris'te akıl hastalarının kaldığı bir hastanede öldü; ancak dehası her nerede olursa olsunlar insanların yüreğinde yaşamaya devam ediyor. Ölümünden sonra, bu kağıt parçasının ölüm emri değil, bölgenin valisine yazılmış ve muhterem rahibin İstanbul'a dönebileceğini belirten bir telgraf olduğu anlaşıldı. Kendi çocuklarının da öğretmeni olan Gomidas için padişah şahsen devreye girmiş ve onun serbest bırakılmasını emretmişti.

Ailemiz 1915-1918 döneminde tehcir nedeniyle yollara düştüğünde bile, Gomidas Vartabed'in bizde misafirken verdiği imzalı fotoğrafını yanımızda taşıdık. Bu fotoğraf bağra basılmış bir yadigâr, daha mutlu zamanların bir hatırası olarak kaldı.

Ailemizin hatırasında her zaman yaşayan bir diğer çok muhterem insan da American Board'un* misyonerlerinden Herbert M. Allen'di. Harput'ta misyoner bir ailenin çocuğu olarak doğan Allen, akıcı bir Ermenice konuşurdu ve İstanbul'da *Avedaper*, New York'ta da *Goçnag* adında iki haftalık gazete kurmuştu. Allen, incelikli zekâsı ve sıcaklığı ile işine yönelik ciddi hedefleriyle Ermeniler arasında dünya çapında sevilen ve sayılan bir kişiydi. Dedem (babamın babası) American Board'un 19. yüzyılın ortalarında Türkiye'ye gelişinden hemen sonra Protestan

* American Board of Commissioners for Foreign Missions: 1810'da Boston'da kurulan ve Osmanlı topraklarında da faaliyet gösteren Amerikan Protestan misyoner teşkilatı. —ed. notu.

Kilisesi'ne katılan ilk Ermenilerden oldu. Board, burada, kısmen ya da tamamen Ermenilerin yaşadığı köy ve şehirlerde okullar açtı ve Protestan kiliseleri kurdu. Board aynı zamanda Modern Ermenice çevirisiyle Kitabı Mukaddesi'ni yayımladı. 5. yüzyılda hem Eski Ahit'in hem de Yeni Ahit'in Yunancadan Klasik Ermeniceye çevirisi yapılmıştı ve Ermeni Apostolik Kilisesi'ndeki ayinlerde halen bu versiyon okunmaktadır.

Ailemizde dini konularda büyük bir hoşgörü hâkimdi. Babam Protestandı, annemse 4. yüzyılın başında Aziz Krikor Lusavoriç tarafından kurulan ve Ermeni halkının resmi kilisesi olan Apostolik Kilisesi'ne bağlıydı. Protestan bir misyoner olmasına karşın Herbert M. Allen, gerek Apostolik Kilisesi'nin ayinler kitabına gerekse Klasik Ermeniceyle yazılmış edebi değerlere büyük bir hayranlık duyardı. Babam ve Bay Allen yılların dostuydu. İstanbul'dan onun ölümünü bildiren telgraf geldiğinde, hayatımda ilk kez babamı ağlarken gördüm. I. Dünya Savaşı'nın patlak verişinden üç yıl kadar önce bir kış günüydü. Babamın arkadaşının cenazesinde hazır bulunmak üzere botlarını giyip İstanbul'a gitmek üzere iskeleden kayığa binişini izledim.

Annem din konusunda son derece açık fikirliydi. Çocuklarının Protestan Kilisesi'ne mi yoksa Apostolik Kilisesi'ne mi gittiği onun için fark etmezdi. Tek önem verdiği şey, çocuklarının kendi ifadesiyle "Tanrı'nın inayetine mazhar olacak şekilde" yaşamalarıydı. Ailemizin tek hoşgörüsüz ferdi dayımdı. Protestanların gerçek Hristiyan olabileceklerine inanmıyordu. Kız kardeşinin tüm çocukları Protestan olarak vaftiz edilmiş olduklarından onları bir türlü gönlünce sevemedi. İçlerinden en azından birini sonsuz lanetten kurtarmak için dayanılmaz bir arzu duymuş olmalı. Ben dört yaşındayken, bir gün evimize geldi, renkli kağıda sarılı büyük bir çikolata uzatarak beni elimden tuttuğu gibi sadece özel günlerde ve bayramlarda açık olan Apostolik Kilisesi'ne götürdü. Kiliseye girdiğimizde vaftiz kurnasının başındaki rahip dışında ortalıkta

kimseler yoktu. Rahip, kutsal sudan başıma birkaç damla akıttı ve alnıma kutsal yağdan sürdü. Bütün bunların ne anlama geldiğini bilmiyordum; ailemin bu konuyu bilip bilmediğini de. Bu ikinci vaftiz konusunda aile içinde hiçbir yorum yapılmadı. Demek ki ailem için hiçbir şey fark etmemiş olmalı. Tek istisna Levon Dayım oldu, öyle ki sonraki yıllarda kız kardeşinin çocukları içinde bir tek gerçekten vaftiz olan benimle yazışacaktı.

Levon Dayımın Türk yetkililerce sürgüne yollandığı Şam'da 1915 tarihinde geçici olarak İslam dinine dönme-ye mecbur edildiğinde neler yaşamış olduğunu kimse bilemez. Toprak sahibi olduğu, cemaat işlerinde yönetici konumunda bulunduğu ve gençliğinde Hınçak Partisi üyesi olduğu için Ermenilere yönelik kitlesel tehcir başlamadan tutuklanan altı yüz kişinin arasında o da yer aldı. Levon Dayım önce tuz madenlerinde çalışmak üzere Pozanti'ya gönderildi. Ardından getirildiği Şam'da Cemal Paşa'nın yaveri olarak karşısına çıkan eski bir sınıf arkadaşı kendisine dinini değiştirmesi ve yeni bir isim alması tavsiyesinde bulunarak Levon Dayımın hayatını kurtardı. Levon Dayım Ali Haydar oldu.

Savaşın sonra ABD'ye göç etti ve California'da Fresno'ya yerleşerek merkezi Ermenistan'da Eçmiadzin'de bulunan Ermeni Apostolik Kilisesi'nin hararetli bir destekçisi oldu. ABD'ye yeni gelmiş ve bu ülkede akrabası olmayan Ermeni göçmenler için küçük bir yurt açtı. Protestanlara karşı önyargılarına karşın, hayatta kalmayı başarmış biri olarak sürgündekilerle ilgilendi.

Bardizag halkı, kompleks ve önyargıların uzağında, doğası gereği bilgiye, aydınlanmaya açık insanlardan oluşuyordu. Dolayısıyla entelektüel ilgileri olan insanlar yöre halkının arasında kendini rahat hissedirdi. Köy sakinleri kültür konularına karşı doğuştan bir takdir duygusuna sahipti ve alışık olmadıkları yeni şeyleri de iyi niyetli bir merakla karşılardı. Onlar aynı zamanda kişilik tahlili konusunda iyi birer uzmandı ve kendilerini zekâ, cazibe ve

mizah da içeren şekillerde ifade ederlerdi. Bu halktaki her bir özellik, güçlü bir kültürel arka plana ve Batılı görünüş ile arzularını miras aldıkları atalarının ulusal özelliklerine gönderme yapıyordu.

Bardizag'ın eczacısı olan Bay Agasi, orta yaşlı, eğitilmiş yerleşik insanların tipik bir örneğiydi. Her zaman rahat ve sakin görünürdü. Müşfik mizaçlı ve hep başkalarını dinlemeye hazır olan Bay Ağasi, genel olarak olumlu düşüncelere sahipti ve dükkânındaki hararetli tartışmalarda hiçbir zaman münakaşacı bir üslup takınmazdı. Dünyanın diğer yerlerini, Bardizag'ın huzurlu, sakin ritmini takdir edecek kadar yakından tanımişti ve bu yörenin ruhunun cisimleşmiş hali gibiydi. Babam ve arkadaşları eczanenin önünde toplaşıp günün olaylarını ve dünya meselelerini tartışırlardı. Konuşmalarından açıkça ortaya çıkan husus ise neyin adil ve doğru olduğunun her zaman bilincinde olan Büyük Britanya'nın sürekli kendi çıkarlarına hizmet eden yolu seçmesiydi. Britanya'nın emperyal siyasetini eleştirirken tüm insan ilişkilerinde sadece kapsamlı bir adalet ilkesinin işlerlik kazanması durumunda istikrar sağlanabileceği, kişisel çıkarların dünyayı desteklemek adına çok zayıf, çok sarsak bir dayanak olacağı yönündeki derin kanaatlerini dillendirmiş oluyorlardı.

Bardizag halkının algılama kabiliyeti ve neşesini ise aralarındaki pek çok insana ve ailelere taktıkları lakaplarda görmek mümkündü. Örneğin Protestan Kilisesi üyesi Mihran'ın "Müjdeler Olsun" ilahisini büyük bir zevk ve şevkle söylediğini fark etmişlerdi. Bu da takma isim için yeterli olmuştu. O günden itibaren adam yörede "Müjdeler Olsun Mihran" olarak bilinir oldu. Üniversite mezunu, her zaman düzgün giyimli, dürüst ve ciddi olarak ayrı bir unvan hak eden bu adamın tüm özellikleri bu lakapta toplanmıştı.

Sonra birbirine sıkı sıkıya bağlı, toplum içine pek karışmayan, genellikle ciddi ve somurtkan görünümlü, hep kendi meseleleri ve küçük dünyalarıyla uğraşan fert-

lerden oluşan bir aile vardı ve köylüler onlara Ghetzus, Ekşigiller diyordu. Bu lakap da on yıllar boyunca ailenin yeni kuşaklarına yapıştı kaldı.

Bardizag halkının takma isim verdiği bir diğer insan da sahibi olduğu ayakkabı dükkânında hep çok meşgul ve tecrübeli bir hava yayan ve kâr etmeyi ve ayakkabı satmayı en büyük önceliği olarak belirlemiş varlıklı bir işadımıydı. Ekmek, şeker, et ve metreyle satılan kumaşlar dışında her mal için pazarlık edilmesi âdettendi. Ancak bu ayakkabı satıcısı müşterilerin her türlü pazarlık girişimini “En son fiyat budur” cümlesiyle kesin bir dille engellediğinden, yörede Bay En Son olarak bilinirdi. Bir omzu diğerinden hafifçe yüksek olarak yürüyen orta yaşlı “Yan” Bedo’ya ise Yandan Çarklı Bedo derlerdi.

Yörenin çocukları genellikle bir insanın vaftizde konulmuş gerçek ismi ile takma ismi arasındaki farkı bilmezdi. Bir gün anneme bir şeyler almak için bakkala gittiğimde “Bay Yamakata, annem selam yolladı, yarım kilo yeşil kahve istedi” dediğimde şaşakaldı ve Japon’a benzer yüz hatları yüzünden kendisine takılmış bu lakapla ona seslendiğim için öfkelendi.

Bardizag halkı birlikte yaşadıkları insanlara verdikleri takma isimleri inceltmeye kalkmazlardı. Esas önemli olan kişiliği doğrudan yansıtabilmektir. Örneğin “Kakentz” Varsenig otuzlu yaşlarının ortalarında kıyafeti ve genel haliyle şapşal görünen bir kadındı. Varsenig ve ailesinin yaşadığı ev Boklu Dere olarak da bilinen bayırın oradaydı, bu nedenle de herkes ona “Boklugil” anlamına gelen bir lakapla seslenirdi. Fransızcada soyadlarından önce gelen *de* eki gibi Ermenicede de *entz* genellikle asalet belirtirdi ama bu örnekte dalga geçmek için kullanılmıştı.

Bardizag halkının kişilik ifadeli takma isimler kullanma tercihi sadece insanlara yönelik de değildi. Sıklıkla Boklu Dere’nin kıyılarına tüneyen ve yukarı aşağı sallanan uzun bir tüyü olan kuş cinsi “Sallanan Küçük Tekne” idi, ateşböceklerine ise “Kıvılcımlı Küçük Tekne” denirdi.

Çocuklar bu takma isimlerin her zaman ne demeye geldiğini anlamazdı. Yine de “Lalog Happo” (Kiraz Kapan) lakabının Stepan adlı, herkesin çok sevdiği, biraz geç büyümüş genç bir adama ait olduğunu bilirlerdi. Tatlı yüz hatları, sakin, kibar bir mizacı ve kırmızı kirazlara karşı büyük bir düşkünlüğü vardı. Kiraz Kapan Stepan’ı Yukarı Mezarlık’ta boylu boyunca uzanmış, bir elindeki kese kağıdından parlak kirazlar alıp bir ikisini ağzına atışını seyretmeye doyamazlardı. Stepan, kiraz saplarını işaret ve başparmağının arasında sıkar ve kirazları ağzına atmadan önce güzelliklerini izlerken yüzünde bir vecd ifadesi belirirdi. Sonrasında ise yüzünü ıslıl ıslıl bir gülümseme kaplardı. Çocuklar da Stepan’a “Lalog Happo Stepan” diye onu teşvik için tezhüratta bulunukten yaratıcı, yenilikçi bir iş yaptıklarını hissederlerdi.

Bardizag’ın en güzel meyve bahçesi ve en iyi üzüm bağı, yetmiş yaşlarında ve hali hazırda bir efsane olan Sarı Ağa adlı bir adama aitti. Onunla ilgili anlatılan sayısız hikâye, hep iyiliğini ve insanlığını vurgulardı. Sarı Ağa’nın iki büyük aşkı vardı: biri tanrısı diğeri de üzüm bağıydı. Rivayete göre çevreden bir iki akıllı, Sarı Ağa’nın biri en az diğeri kadar güçlü olan aşklarından hangisinin üstün olduğunu bir oyunla anlamaya kalkıştılar. Sarı Ağa’nın her sabah şafak vakti Aziz Kurtarıcı Kilisesi’ne giderek mihrabın önünde durduğunu, dua ettiğini, Tanrısıyla sohbetle koyulup kalbini O’na açtığını, bahsettikleri için O’na minnetini sunduğunu, merhamet ve inayet dilettiğini fark etmişlerdi. Ağa, kiliseden sonra doğrudan üzüm bağına gidiyor ve bütün gün burada çalışıyordu. Büyüttüğü, özenle baktığı her bir ağaç ve her bir asmaya büyük bir sevgi ve şefkatle yaklaşıyordu. Derin bir inancın yanı sıra gerçek bir sanatçı yaradılışına da sahipti. Üzüm bağı, onun eseri, onun yaratastıydı. Bu üzüm bağı, gerçekleşmesi için büyük çaba harcadığı bir düşüncenin cisimleşmiş hali gibiydi. Mükemmel meyveler veren bir meyve bahçesi Sarı Ağa için hakikate ve güzelliğe ulaşma konusundaki

arzusunun ifadesiydi. Rönesans dönemi Floransa'sı ya da Roma'sında bir başka Michaelangelo olarak ünlenebilirdi. Yüzyılbaşı Bardizag'ında ise sanatçı ruhlu iyi bir bahçıvan olmuştu. Bir grup köylüyü onu sınava tabi tutmaya iten de bu duruşu olmuş olmalı.

Sarı Ağa'nın ibadetini yaptığı kilisenin mihrabının hemen üzerinde küçük dairesel açıklıkları olan bir tavan vardı. Günlerden bir gün Sarı Ağa yine dua ederken ve tanrısına seslenirken yukardan bir ses işitti: "Sarı Ağa, Sarı Ağa. Ben tanrıyım, senin tanrının. Dualarını işittim ve bana olan sevgini biliyorum. Aynı zamanda üzüm bağının da sana ne ifade ettiğinin farkındayım. Şimdi senden bir şey isteyeceğim; ya bana ruhunu teslim et ya da buna yanaşmazsan, onun yerine üzüm bağını ver. Hemen karar vermek zorunda değilsin. Yarın sabah buraya geldiğinde cevabını söylersin."

Ertesi sabah Sarı Ağa kararlı adımlarla kiliseye girerken görüldü. Mihrabın önünde ve daire şeklindeki o deliklerin altında dururken Tanrı'nın sesini işitti: "Sarı Ağa, cevabınla geldin mi?" Sarı Ağa başını tavana doğru kaldırarak güçlü bir sesle şöyle dedi: "Ulu Tanrım, sana üzüm bağımı değil ruhumu veriyorum."

Sarı Ağa'ya ilişkin bir diğer hikâye, bahçesindeki her bir meyve ağacına karşı beslediği büyük şefkat ve sevgiyi gösterir. Bu ağaçların her birinde nadir ve mükemmel meyveler vardı. Özellikle yan yana dikili duran ve benzersiz lezzette ürün veren iki kiraz ağacıyla bir başka övünürdü. Derken bir mevsim her sabah ağaçların ince dallarının birkaçının kırılmış, o canım kirazlarından bir bölümünün de yerlere saçılmış olduğunu görmeye başladı. Bir süre sonra gecenin karanlığında birinin meyve bahçesine girerek ağaca tırmandığı ve mümkün olduğunca çok kiraz kapıp yemeye çalışırken aceleden ağaçlara ne kadar zarar verdiğini fark etmediği sonucuna vardı. Sarı Ağa, meyvelerini arkadaşları ve tanıdıklarıyla paylaşmayı seven, cömert bir adamdı ama katlanmayacağı tek bir şey

varsa o da leziz meyvelerle dolu sağlam kiraz ağaçları gibi doğal bir nimet ve güzellik olarak gördüğü şeylere karşı özensiz ve duyarsız davranılmasıydı.

Hırsız yakalamaya ve ağzının payının vermeye karar verdi. Bütün geceyi ağaçların altında bekleyerek ve ortalığı dinleyerek geçirdi. Neredeyse uykuya dalmak üzereyken birden tepesinde bir gürültü işitti ve birkaç ince dalın yere düştüğünü hissetti. Yerinden fırlayarak ağaca tırmandı ve kısa süre sonra güçlü kollarıyla bu davetsiz misafiri sarmaladı. Bir yandan da haykırıyordu: “Seni alçak, sinsî herif! Kim olduğunu anlamayayım diye bir de paltonu tersten giymişsin.”

Ancak yere düşüp de bir süre daha güreştikten sonra Sarı Ağa, düşmanının pek de heybetli olmayan kahverengi bir ayı olduğunu fark etti. Belli ki ayı meyilli, ağaçlıklı bayırlardan aşağı inmiş, kirazların tadına bakmaya gelmişti.

Bu olaydan sonra, ne zaman ayıyla yaşadığı gece macerasına dair bir laf edilse, Sarı Ağa bahçesine izinsiz girenin, hepsine ayrı ayrı güvendiği ve hepsinin de kendisini saydığı yöre halkından birileri değil de canı meyve çekmiş bir ayı olduğunu bilmenin derin memnuniyetiyle gülümserdi. Ayıların kiraz sevdiğini bilirdi. Bu ayı özellikle ağzının tadını biliyordu belli ki!

Aram'ın babası Garabed Kondayan ve Protestan misyoneri Herbert M. Allen 1890'da Izmit yakınlarında Keltepe'de kamp yaparken.

Anneannemler

Bardizag'tan İzmit'e taşındığımızda herhangi bir uyum sorunu yaşamadım ama oradaki hayatı genel olarak sıkıcı bulduğumdan, arada sırada körfezde anneannemlerin çiftliğine yaptığımız ziyaretleri dört gözle bekler oldum. Özellikle güney rüzgârının şiddetli estiği zamanlarda İzmit Körfezi'ni geçmek başlı başına bir macera olurdu. Küçük bir balıkçı teknesinde büyük dalgalarla boğuşmak korkutucu bir deneyim olabiliyordu. Bir keresinde yolculuk sabahı salondaki barometre yağmur ve fırtına habercisi bir değer gösterince geziyi erteleme yönünde konuşmalar başladı ama gitmeme düşüncesiyle hayal kırıklığına uğrayan ve kalbi kırılan biz çocuklar, anne babamızı planlarına sadık kalmaya zorladık. Onlar da sonunda pes ettiler.

Küreklerin başında en sevdiğimiz kayıkçı, bizi defalarca götürüp getirmiş olan Bedros Ağpar (Bedros Abi) vardı. Denize ve gökyüzüne şöyle bir bakan Bedros Ağpar biraz tereddütlü göründü ama yola düşmüş olduğumuz için de kayığına bindirdi. Orta yaşlı, sağlam yapılı bir adamdı ama bu yolculukta göreceğimiz üzere pek cesur bir insan sayılmazdı. Açık havada karşı kıyıya bir saatte varıyorduk. Bu sefer süre iki katına çıktı. Yolun ortasında deniz kabarmaya başladı. Bütün gücüyle küreklerle asılacağına özel olarak yavaşladı sanki. Ümitsiz bir ifadeyle kendi kendine mırıldanarak karşı limana nasıl varacağımızı bilemediğini söyledi.

Annemin her zaman için doğru zamanda doğru şeyi yapmak ve doğru sözü söylemek konusunda bir yeteneği vardı. Dürüst ve adil bir üslûpla harekete geçtiğinde ikna edemediği kimseyi göremedim. Kayığın içinde bulunan kalın bir sopayı kaptığı gibi katı ve buyurgan bir ses tonuyla şöyle dedi: "İyi bir kayıkçısın diye sana güvendik ve

çocuklarımızla birlikte kayığına bindik. Böyle bir durumda iyi bir kayıkçının ne yapması gerektiğini çok iyi biliyordun. Eğer bu sopayı kafana yemek istemiyorsan çabuk çek şu kürekleri. Senin umurunda değilse bile çocuklarımızla sağ salim kıyıya çıkmak benim pek fena umurumda.” Sözlerinin olumlu etkisi hemen görüldü. Bu sözler rüzgârı kesmese de kayıktaki ortamı temizleyip düzeltti.

Kıyıya vardığımızda fayton araba bizi bekliyordu. Çiftliğe giden yol belli noktalarda tümseklerle dolu olmasına karşın manzaranın pastoral bir güzelliği vardı. Yol kenarındaki ağaçlardan sarkan fındıklar çok cazipti ama toplama işi için çiftliğe varmayı bekleyecektim. Orada ayrıca çevredeki ormanlık bayırlarda elma, muşmula ve erik de toplardım.

Avluda anneannem; yanında kocaman, tüylü ve kuyruğunu sallayan köpeği Akloss, çalımla gezinen ve tüylerini dairesel hareketlerle sallayıp duran horoz Gluglu, çiftliğin yanındaki derecikten çıkıp gelen ördek ve kazlarla çevrili olarak bizi karşıladı. Akloss harika bir yaratıktı. Kocaman ve güçlü olduğu için belki yabancılara korkutucu gelirdi ama bana karşı şefkatli ve sabırlıydı. Benim çocuk olduğumu da onu sevdiğimi de biliyordu. Sırtına binip biraz gitmeme bile hiç kızmadan izin verirdi. Aynı şeyleri Gluglu için söyleyemem. Her zaman asabi ve gösteriş meraklısı haliyle üzerimdeki kırmızı, kruvaze, seddef düğmeli kürk cekete nefretle bakardı. Bir keresinde avluda yalnızken öfke nöbetine tutulan Gluglu üzerime zıplayıp ceketimin düğmelerini koparmaya kalktı. Ondan korkmazdım ama bir hiç uğruna bu kadar sinirlenmesini ve saldırmasını aptalca bulurdum.

Çiftliğin hemen aşağısında, dokuz on metre uzaklıkta akan kristal berraklığındaki derecik; kıyısında yetişen kamışları, kayalık küçük birikintilerde süzülen golyan balığı sürüleri ve her şeyden öte gökkuşağı rengine çakıl taşlarının düzgün cilalı yüzeylerinde ıslıl ıslıl uçuşan yusufoçuklarıyla müthiş güzelliklere sahipti. Bir sabah erkenden

yatak odamın penceresinden bakarken çiftliğin mutfak kapısının önünden başlayan dolambaçlı yolun dere kıyısıyla kesiştiği noktadaki birikintide parlak yeşil bir yılanın yavrusuyla birlikte keyifle yüzdüğünü gördüm. Sabahın tenhaliğinde bu sahnede çok oyunsu ve bakir bir şeyler vardı ve belleğimde hep canlı kaldı.

Çiftliğin ana girişinin karşı tarafında ağaçlıklı bayırlar vardı. Buralarda aromatik kokulu elma ağaçları, kestane ağaçları ve daha ötelerdeki güneşli açık arazide yer alan körpe, sulu, tatlı üzümlü asmaların arasında avare avare gezinirdim. Tepeye vardığımda önümde uzanan ve anneannemin sığırının otladığı güneşli otlak araziye seyrederdim. Gürcülerin geleneksel başlığını kafasına sarmalamış yirmili yaşlarında ufak tefek bir adam olan Gakuş, anneannemin sığına göz kulak olmakla görevliydi. Bir bebeğinki kadar küçük yüzünde büyük kömür karası gözleriyle benim için matrak görünümlü bir insandı.

Gakuş, yayladan haftada iki ila üç kez aşağı çiftliğe inerek anneanneme sürünün durumu hakkında bilgi verir ve yolluğunu alırdı. Anneannem onunla evin ana girişinin dışında konuşurdu. Bir keresinde incecik cırlak sesiyle her şeyin yolunda olduğunu, yalnızca Arap adlı küçük buzağının kayıp olduğunu ve bir kurdun ona saldırarak alıp götürdüğünden şüphelendiğini anlattığını işittim. Anneannem hiçbir şey demeden onu öylece dışarda bırakarak eve girdi ve elinde büyük bir sopayla dışarı fırladı. Sopayı kafasına inmek üzere havada sallanırken gören Gakuş, kollarını kaldırarak bağırmaya başladı: “Yapmayın Hanım, vurmayın bana. Belki de Arap sürüden ayrıldı. Gidip onu arayacağım.” “Seni yalancı” diye haykırdı anneannem, “İkidir kurt hikâyesiyle geliyorsun karşıma. İlkinde seni bıraktım. Ne yaptığını biliyordum aslında. Sen ve çoban arkadaşların büyük bir ziyafet çekmiştiniz. Bir üçüncü kez olmayacak yoksa kendini kurtlar tarafından kovalanırken bulacaksınız ve bir daha burada görünmeyeceksin.”

Anneannem takdire şayan bir kadındı. Ayakları yere basan, aşırı duygusal olmayan ama dürüst mizaçlı bir in-

san olarak düzenli alışkanlıklarıyla gün boyu sabahtan akşama faal bir biçimde büyük bir çiftliği sığır ve manda sürülerini, buğday, arpa ve tütün tarlalarını denetler ve idare ederdi. On altı yaşındayken kendisinden on beş yaş büyük bir adamla evlenmiş, otuzlarının başında dul kalmış ve Ovacık yakınlarındaki aile mülklerinin sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalmıştı. Okul eğitimi yoktu, okuma yazma bilmezdi ama okuma yazma bilmiyor oluşu insanlarla ilişkilerinde ya da günlük işlerin hallinde hiçbir zaman sorun teşkil etmezdi.

Anneannem arı yetiştirirdi ve arı kovanları da çiftlik evinin giriş katında, tam da üst kattaki yatak odalarına çıkan merdivenin altındaki köşede yer alırdı. Kimse neden bu arı kovanlarının burada durması gerektiğini ya da gün içinde hiç de nadir sayılmayacak bir sıklıkla yüzümden ya da kollarımdan sokuluyor oluşumu sorgular görünmezdi. Hatırladığım kadarıyla arılar yalnızca beni sokardı ama belki de evin diğer bireyleri arı sokmasını anlatmaya değer bulmamış da olabilir.

Artık İzmit'te yaşadığımızdan ve orada da kırsal alanın bu büyüklü güzelliklerden ve ferahlığından eser olmadığından ötürü çiftlik, benim için keyif dolu, özel bir dünyaydı. Benim yaşımda ya da benden biraz büyük olan yöre çocuklarıyla oynardım. Bu çocuklar anne babaları tarlalarda çalışırken ya da anneannem için ev işleri yaparken çiftliğin yakınlarında kalırlardı. Körfez kıyısına uzanmış, çok da uzakta olmayan bir vadide büyük dayıma ait bir başka çiftlik evi daha vardı. Onun oğlu Mıgırdeş Zakaryan mükemmel bir biniciydi ve çok sevdiği Çerkez ve Arap atlarını yetiştirirdi. Biz çocuklar sık sık oraya gider ve eysiz olarak ata binerdik. Bu bizim için büyük bir keyifti ve hiçbirimizin de attan düştü diye ciddi bir sakatlık geçirdiğini hatırlamıyorum.

Sadece tek bir olay farklılığı ve söyleneni körü körüne dinlemesem kaçınabileceğim yüklü miktardaki acısı nedeniyle belleğimde özellikle canlı. Hafifçe meyilli ve her yanı hasat edilmiş buğday balyaları ile kaplı bir tarlanın

tepesinde büyük İngiliz ceviz ağaçları vardı. Bir sabah yine çocuklarla birlikte oynarken içlerinden biri ceviz toplama önerisinde bulundu. Taze, süt beyazı cevizler çok lezzetli olduğundan bu son derece çekici bir teklifti. Tarlanın ortasından bayır yukarı yavaş ve sakin bir tırmanıştan sonra yerden cevizleri toplamaya başladık. Derken birden çevreyi gözleyen oğlanlardan biri “Yervant Abi geliyor. Yakalanacağız, koşun!” diye bağırdı. Neden korktuklarını, bu paniğin sebebini de anlamamıştım. Yervant Abi çiftliğin kıdemlilerinden biriydi ve ayrıca çevredeki tüm ağaçlar ve tarlalar da sonuç itibarıyla anneannemin mülküydü. Ama o an bunları düşünemedim ve diğerleriyle birlikte bayır aşağı tarlaya doğruyu koşmaya başladım. Ben de diğer çocuklar gibi yalınayaktım ama onlardan farklı olarak benim taban derim ince ve yumuşaktı. Üzerinde koşturduğumuz kütükler canımı çok yakıyordu ama bu işkenceye katlanmak dışında çarem olmadığını hissediyordum. Bir süre sonra çevredeki arkadaşlarımla birlikte aşağıdaki su birikintilerine doğru çağlıdayan sularıyla dereciğin kıyısındaki düz kayalara ulaştık. Hemen cevizleri taşlara çarparak yeşil kabuklarını kırmak için harcanan hummalı çabalara dahil oldum. Derken ayak işaret parmağımdaki deri ve etin tam tırnağın altında kalktığını fark ettim. Yetmiş beş yıldan fazla bir zaman sonra bile tam o noktada bana anneannemin çiftliğindeki bu unutulmaz günü hatırlatan o yara izi halen duruyor.

Çiftlikteki her bir iş ve faaliyetin benim için özel bir cazibesi vardı. Bunun sebebi doğuştan meraklı olmamdan çok bir başıma yaptığım avarelikler sırasında işçilere rastlamanın içimde uyandırdığı estetik zevkti. Sanki çiftlik, onu çevreleyen geniş tepeler, tarlalar ve vadilerle, içersine kır yaşamından ayrıntılı sahnelerin yerleştirildiği büyük bir tablo oluşturunuyordu. Hiçbir şey benim için tazeliğini, yeniliğini yitirmiyordu. İlk kez keşfedecek, gözlemleyecek ve tadını çıkararak bu kadar çok şey vardı. Kapısı açık büyük ahırın önünden geçtiğim sabahı hiç unutmuyorum. İçeri girdim ve hayretle tepeleme manda sütüyle dolu düzinelerce büyük, yassı, yuvarlak, parlak, teneke kaplı

bakır tepsiye bakakaldım. Gecenin ayazında sütün kaymağı tepsilerin yüzeyinde toplanmıştı. Bu kıvamlı kalın kaymak yakında toplanacak, daha da yoğunlaştırılacak ve yuvarlatılmış dilimler halinde pazarda satılacaktı. Bir başka sefer anneannem beni yardıma çağırdığında merdivenin altındaki arı kovanlarından bal peteklerini çıkarışını izledim. Bu deneyimi aşırı heyecanlı arılar tarafından yanak ve kollarımdan sokulmama aldırmayacak kadar keyifli ve heyecanlı bulmuş olmalıyım. Anneannemi hiç arı sokmadığına göre arılar çevrelerinde onun varlığına alışmış olmalıydılar.

Çocukluğum ve gençliğim boyunca çiftlik hayatını hiç getirdiği iş ve sorumluluklar bağlamında düşünmedim. Benim için çiftçilik anneannemin çiftliğinden ibaretti. On iki on üç yaşındayken bu çiftlik artık benim için bir rüya, mutlu zamanlara ait bir hatıra, tanıdık ama uzak bir yerdeki köy hayatı, şimdi artık olmayan sevgili insan suretlerine dair yürek ısıtan bir anıydı. İçimde hep gizli bir acı ve özlem saklı kaldı. Robert Kolej'deki ilk yılımda Bay Hayes adında genç bir Amerikalı hocanın verdiği İngiliz edebiyatı ve kompozisyon yazma dersim vardı. Özenle düzeltilmiş ve notlandırılmış kağıtlarımızı geri verdiğinde sık sık benim kompozisyonlarımı da sınıfta okurdu. Bir gün çiftlik anılarıma dayanan betimleyici bir kompozisyon ödevimi okurken kendisine dair de bir şeyler anlattı. O kompozisyonu şiddetli bir nostalgik ruh halinin etkisiyle yazmış olmalıyım. Malzeme özgün olmasına karşın elbette biraz süslemiş ve olaylara romantik bir hava katmışım.

Çiftlikteki bir yaz mevsimini ve kırsal alandaki bu cennetsi mutlu çocukluğumu tasvir ettikten sonra yazının sonunda Anahid'in alnıma yavaşça dokunarak yumuşak sesiyle beni uyandırışını yazdım: "Uyan, kahvaltı zamanı geldi." Annemin yeğeni olan Anahid'i çok severdim. Yazlarını çiftlikte geçiren tatlı bir kızdı. Ama neden bu sabah o kadar erken saatte yatağımın ucuna dikilmişti böyle? Neşeli bir sonbahar günü daha geçireceğimi umuyordum. Derken pencereden bakınca yarı şeffaf, mavi gökyüzünde

uçan kırlangıç sürüleri gördüm. Bir anda gözümünden yaşlar boşandı ve tüm benliğimle hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladım. Ne zaman gideceğimizi sorduğumda, kırlangıçların göç ettiği zaman döneceğimiz söylenmişti.

Okumayı bitirdiğinde Bay Hayes'in sesi titredi ve gözleri yaşardı. Hiçbir zaman kompozisyonumun o kadar iyi olduğunu düşünmedim ama oradaki ruhu paylaştığı için ona minnet duydum.

Dedemi (annemin babası) hiç tanımamıştım. Onu bir tek kırklı yaşlarının başında, ölmeden birkaç yıl önce çekilmiş küçük fotoğrafındaki görünümüyle biliyordum. Hassas ve ince yüz hatlarına sahipti ve fotoğraf için sakin bir vakar içinde poz vermişti. Görüşlerinin enginliğini, şehirlilik bilincini, atalarının ruhuna karşı hakikatli oluşunu gördükçe yıllar içinde ona karşı içimde büyük bir hayranlık ve saygı uyanacaktı. Dedemin atalarından biri on yedinci yüzyılın sonlarına doğru tarihi Ermenistan'ın başkenti Ani'den padişahın fermanıyla yerleşmek üzere halkını bu bölgeye getirmiş. Herhangi bir kültür kurumunun yüzünü görmemiş bu köyde dedem sanki çok köklü bir geleneği takip edermişçesine başkent İstanbul'dan çocuklarına anadilleri Ermenice ve Fransızca öğretmek üzere öğretmenler kiralamış. En büyük oğlu Hagop'u tarım eğitimi almak üzere Fransa'nın Montpellier şehrine göndermişti.

Dedem saray darphanesinin müteahhidi idi; o dönem dökümhaneler için gerekli kömürü tedarik ediyordu. Sarayın resmi izniyle kendisine kiralanmış Bursa dağ ormanlarında onlarca insan kömür üretimi için onun emrinde çalışırdı. İstanbul'da paşalar ve üst düzey hükümet erkânıyla bağlantıları vardı. Bu insanların çoğu karakterinin asaletini görerek ona özel bir bağ hissediyordu. Ermenilerin önde gelen aileleri, *amira*'lar arkadaşları arasındaydı ve başkente gitmesi gerektiğinde kendi çocukları bu ailelerin yanında kalırdı.

Annemin babasına ilişkin anlattığı iki konu onu biz

çocukların gözünde efsanevi bir kişiliğe dönüştürmüştü. Birincisi onun bir baba ve aile reisi olmasıyla ilgiliydi; ikincisi ise hükümet müteahhitliği ve varlıklı bir insan olarak saldıgı namla ilgiliydi. Varsayılan servetine ilişkin söylenebilecek şey, çalışanlarına dağıtılacak akçelerin silahlı jandarmalar eşliğinde develere yüklenmiş çuvallarla bir kervan halinde geldiğinin doğru olduğuydu. Ama bu, dedemin kendi şahsı için acil bir durum halinde yararlanabilecek bir servet biriktirdiği anlamına gelmiyordu.

Annem altı yaşındayken eşkıyalar halen Bursa dağlarında geziniyor, kervanlar ve masum yolcular için tehlike saçıyordu. İçlerinden özellikle birisi, hedef aldığı kişilere karşı giriştiği cüretkâr eylemlerle kendisini bölgede kanun ilan etmişti. Aslen Rum olan Cafer isimli bu eşkıya, taşra-nın merkezi olarak bilinen İzmit dolaylarında faaliyet gösteriyordu. Her zaman zenginleri hedef seçiyordu ve taleplerinin en küçük ayrıntısını bile yerine getiremeyenlere karşı çok acımasızdı. Batıl inançlara sahip olduğu da biliniyordu. Farklı köy kiliselerinde Pazar ayinleri sırasında yere diz çöküp dua ederken ve haç çıkardıktan sonra kiliseden ayrılırken görülmüştü.

Bir şekilde Cafer sadece kendisinin bilebileceği sebeplerden ötürü dedemi hedefinin dışında bırakmış ve ona asla para talebiyle ulak yollamamıştı. Ama dedem yine de hep dikkatli davranma ihtiyacı hissediyordu. Bazı akşamlar geç saatlere kaldığında, körfeze yanaşan kayıktan atlayıp ata bindiğinde, atı yolun bir yandan bayırlı tepeler diğer yanda sık çalılıklarla daraldığı güzergâha sokardı. İşte tam da bu yol üzerinde bir akşam sağ kulağını yalayıp geçen bir mermi vızıltısı işitti. Eyerin üstünde kendi önünde sekiz yaşındaki oğlu Hagop da vardı. Dedem bir süre iş için İstanbul'a gidip evden uzak kaldığından, emrindeki adam ilk oğlunun kendisi için ne kadar kıymetli olduğunu bilerek Hagop'u babasını karşılamak üzere limana getirmişti.

Bu nahoş ve karmaşık olayın anısı tam silinmek üze-

reyken bir gün dedeme beklenmedik biçimde Cafer'den haber geldi. Bir sonraki haftanın belli bir gününde ziyarete geleceğini haber veriyordu. Ziyaretin haberini elden geldiğince çalışanlardan oluşan dar bir çevre ile sınırlı tutmaya çalıştılar. Tehlikeli ve gergin durumlarla başa çıkacak itidal ve cesarete sahip olduklarına inanan dedem ve anneannem bir süre sonra köyde ve çevrede herkesin bu konuyu konuştuğunu fark etti.

Bu konuşmalara sebep elbette günlük rutinin tek-düzeliliğinin kırılmasından öte, doğrudan olaya muhatap olan aile bireyleri başta olmak üzere olayın herkes için spekülasyon ve korkuya yol açmasıydı. Dedem dışarıdan en ufak bir korku belirtisi göstermiyordu, anneannem de meseleleri trajik boyutuyla ele alıp kendi idare ve denetiminde olan yararlı ve pratik işleri yapamaz duruma gelecek biri değildi. Bütün hafta sürekli kendisini meşgul tutarak bu karşılaşmaya hazırlandı.

Kritik günün sabahında evdeki çalışanlara gün batımından sonra kimsenin ortalarda olmayacağı yönünde kesin talimatlar verildi. Bir tek gençliğinden bu yana dedemin yanında çalışan, sağır ve dilsiz olarak doğmuş dev gibi bir adam olan Saro ile getir götür işlerine bakan Setrak çiftlikte kalacaktı. Cafer geldiğinde Saro kapıda olacaktı, Setrak ise misafiri dedemin onu beklediği ana salonun yer aldığı üst kata çıkaracaktı. Salonun ortasındaki masif, meşe ağacından yapılma masada iki kişi için sofraya kurulmuş, akşam yemeği için de kuzu çevirme ve tüm diğer yemek çeşitleri hazırlanmıştı.

O zamanlar altı yaşında olan ve uyuyamayacak kadar merak içinde olan annem yatak odasından dışarı süzül-müş ve Cafer eve geldiği sırada babasının yanında merdivenlerin başında durmuştu. Otuzlarının başında görünen misafir orta boylu, zayıf yapılı, küçük beyaz elli, açık mavi gözlü, zarif yüz hatlarına sahip bir adamdı. Hareketlerinde ataktı ama sarsak değildi. Küçük kızın başını sevdi, dedemin elini sıktı ve onunla çalışma odasına geçti. Cafer

dedeme çalışma odasının kapısını aralık bırakabileceğini söyleyince konuşmalarının mahremiyeti içinde dedem misafirin ev sahibi olarak kendisini rahat hissetmesini istediğini anladı.

İki adam bir süre sonra çalışma odasından çıkarak düzinelerce mumla aydınlatılmış yemek masasına oturdular. Dedem ve misafiri yine yalnızdı ve dedem halen Cafer'in kendisini niçin görmeye geldiğini anlamış değildi. Hizmetliler ev fırınında pişirilmiş ekmeklerle birlikte büyük tepsinin içinde dumanı tüten kuzu çevirmeyi masaya getirdikten ve salondan çıktıktan sonra misafirin kemerine ilişik kınından kılıcını çıkardığını gören dedemin yüzünde gerçek bir korku ifadesi belirmiş olmalı.

Ev sahibinin rahatsızlığını fark eden Cafer, masanın öbür tarafına uzanarak sağ elini dedemin masanın kenarında duran elinin üzerine koymuş. Halen sol elinde kılıcını tutar vaziyette kesin ve ciddi bir sesle şöyle demiş: "Korkma. Buraya bir dost olarak geldim. Seni Tanrı'nın sevgili kullarından biri olarak görüyorum. Gerçekten de onun tarafından seçilmişler arasında yer alıyor olmalısın. Ana iskeleden dar ormanlık yolda eve doğru ata binmiş hızla gittiğin geceyi hatırlarsın. Kulağının dibinde bir kuşun vızıltısı duymuştun. O benim kurşunumdu. Nişan aldım, ateş ettim ve ıskaladım. Sıkıttığım kurşun ilk kez hedefini ıskalıyordu. Bu daha önce başıma hiç gelmemişti. Bir saliselik sürede neden seni vuramadığımı anladım. Bu Tanrı'nın işiydi. Bunun böyle olmasını Tanrı istemiş olmalıydı. Vicdanımda ağırlık yapan pek çok günahım var. O gece kollarında bir çocuk tutan bir adamı öldürmüş olacaktım. Günahkâr olmama karşın Tanrı beni bu cürümden alıkoydu. Bu akşamın bir barışma ve dostluk akşamı olmasını istiyorum. Dolayısıyla kötü niyetli hiç kimseden sana bir zarar gelmeyeceğine emin olabilirsin. Ben kendi başıma nam saldım ve kendime bir alan sağladım. Artık benim korumam altındasın ve herkes bunun bir anlamı olduğunu bilir; bu senin de ailenin de güven-

nebileceği bir şey. Gitmeden önce sana ilgini çekeceğini düşündüğüm bir şey daha söylemek istiyorum. O meşum akşamdan önce sana zarar vermek, fidye için seni zorlamak aklımdan bile geçmemişti. İyi, dürüst bir adam ve çevrendeki insanlarla çocukların için bir nimet olduğuna ilişkin içimde hep bir önsezi vardı. Ama beni pek çok kere kızdırmıştın. Sana karşı hislerimden şüphelenmeni bağışlayabilirim çünkü onları hiç bilmedin ve benim de sana kanıtlayacak bir fırsatım olmadı. Beni asıl kızdıran seni ele geçirebileceğime ve gerçekten istediğim, yapmaya karar verdiğim her şeyi yapabileceğime karşı duyduğun kuşkuysa. Pek çok geceler seni o yolda peşinde hizmetindeki adamla birlikte rüzgâr gibi ata binmiş giderken izledim. Ben seni ele geçirmeye davransam sanki sürat ve refakatçi seni koruyabilirdi gibi... En çok içerlediğim de her zaman en etkin biçimde hedefime ulaşmamı sağlayan yöntemimin yetkinliği konusunda şüphe duymandı. O akşam şeytan ruhuma girdi. Beni akıldan izandan çıkardı, her tür doğruluktan uzaklaştırdı. Sanki bana büyük bir haksızlık etmişsin gibi hınç duyuyordum sana ve beni durduracak hiçbir şey yoktu, senin kişiliğini, sevdiklerin ve hizmet ettiklerin, seni sevenler ve sana ihtiyaç duyanlar için ifade ettiklerini düşünerek tereddüt etmeme yol açacak hiçbir şey yoktu. Düşüncesizce ve kendini beğenmişlik içinde kendimi mırıldanırken buldum. 'Bu herife dersini vereceğim.' Nişan aldım, tetiği çektim ve ıskaladım. Seni, çocuğunu sıkıca göğsüne bastırmış yara almadan ilerlerken gördüm. O akşamki görüntün içimi mutlulukla doldurdu. Neden ıskaladığımı anladım ve kendimin kim olduğunu da azıcık anlar oldum."

Bu ziyaretten bir yıl sonra pişman ve belki de üzgün ama her zamanki kadar kararlı bir Cafer, bölgede faaliyet gösterdiği tüm zamanlar boyunca büyük utanç ve sıkıntı yarattığı yetkililere teslim oldu. Eyalet merkezindeki meydana asıldığı darağacının dibinde dilden dile aktarılan son sözleri zarar verdiği insanlardan af dilemek değil,

Tanrı'dan ruhuna merhamet etmesini istemek adınaydı. Birlikte yaşadığı tüm insanlar arasında dedem belki de Cafer'in düzen ve otoriteye hiç itibar etmemesine karşın insani, hassas, kırılgan bir yanının bulunduğunu bilen az sayıdaki kişiden biriydi. Ruhun ölümsüzlüğüne inandığı için sonsuz lanetten kurtulmak üzere sürdürdüğü hayata ve dolayısıyla kendi yaşamına son vermeyi seçmişti Cafer.

Cafer'in ölümünün ardından daha bir yıl geçmeden dedem hem kendi hem de ailesi için ciddi sonuçları olan bir başka dramın içinde buldu kendisini. Dedemin saray darphanesi için kömür tedarik ettiği dönemde Bursa dağları, geçit vermez bayırları ve büyük çam ormanları ile yakın şehir ve köylerde korku salan eşkıyaların yuvasıydı. Dedem ne zaman kömür madenindeki çalışanlarını ziyaret etse yanında bölgeyi çok iyi bilen sadık, sağır-dilsiz hizmetlisi Saro ve kendisini korumakla görevlendirilmiş bir müfreze jandarma da olurdu. Bu belli aralıklarla yapılan ziyaretlerin birinde bir grup eşkıya zekice bir planla jandarmanın dikkatini dağıttı. Saro'yu yakalayan eşkıyalar ellerini arkadan bağladılar ve Bursa valisine iletmek üzere efendisinin serbest bırakılması için istedikleri fidye tutarının yazılı olduğu bir kağıt verdiler. Sonra da dedemi beraberlerinde götürdüler.

Dedem hassas bir bünyeye sahip olmamakla birlikte çok güçlü kuvvetli bir adam da değildi. Eşkıyaların elinde kaldığı kırk gün boyunca onlar nereye isterse oraya gitmek, dar ve derin derelerden geçmek, bir tepeden diğerine tırmanmak ve yanı başında tetikte ve dikkatli bir şekilde kendisini izleyen eşkıyabaşı olmak üzere çıplak toprağın üzerinde yatmak zorunda kaldı. Bu kaçırma olayından hemen sonra bir müfreze jandarma, taşra merkezi Bursa ile çevre köylere ulaştıran ana yolu izlemek üzere dağın eteğine konuşlandırıldı. Eşkıyalar dağda kalmak zorunda olduklarından ve günlük sıradan besinlere ulaşma şansları olmadığından dedem esaretinin son üç haftasında sadece kestane yiyerek beslenmek zorunda kaldı. Her gün

biraz daha zayıf düşmesine karşın inancını, ruh dinginliğini korudu ve bu eziyetin, zorlukların ve yoksunlukların ortasında muazzam bir vakar sergiledi. Kendisine kötü davranılmadı. Eşkiyabaşı fazla konuşmayan bir adamdı ve tartışılacak da fazla bir şey yoktu.

Annem sık sık son derece duygulu bir ifadeyle biz çocuklarına sevgili babasının mecalsiz ve çaresiz bir halde nasıl umudunu koruduğunu ve kutsanmış küçük bir ekmek parçasından nasıl da güç aldığını anlatırdı. Dudaklarına değdirdiği bu bir parça kutsanmışlık, dua ettiği sürece sevdiği şeylere ve insanlara, kilisesine, ailesine ve dostlarına bağ hissetmesini sağlıyordu.

Bölgeye dedemin de yakın dostu olan askeri komutan bir paşanın askeri birliğiyle birlikte gelmesi, eşkiyalara hükümetin bu işin peşini bırakmayacağını, dedemi serbest bırakana kadar onları zorlayacaklarını ve kovalayacaklarını gösteren açık bir mesaj oldu. Bu arada dedem de artık zayıf düşmüştü ve yakalanmamak için kendisini rehin tutan bu insanların günlük yürüyüşlerine ayak uydurmakta zorlanıyordu. Bu yürüyüşlerden birinde dedem bitap bir halde yere düştü, ayağa kalkarak aynı hızda yürümeye koyulamadı. Eşkiyalar yavaşlamadılar, durmadılar, ayağa kalkmasına yardım da etmediler. Ortadan kaybolurken onu geride bıraktılar. Ertesi gün dedem Saro tarafından düştüğü yerde bulundu. Saro onu yerden kaldırdı, omzuna aldı ve ta Bursa'ya kadar bayır aşağı taşıdı. Dedem ailesine kavuşana kadar orada iki hafta kaldı.

O dönemde yedi sekiz yaşlarında bir çocuk olan annem, babasının kırk gün onu kaçıran eşkiyaların elinde rehin kaldığına dair pek çok ayrıntıyı hiç bilmemiş. Anneannem her zamanki sakinliğiyle eşinin yokluğunda aile işleriyle ilgilenmiş. Annemin çok canlı olarak hatırladığı ve gözlerinde neşeli bir pırıltıyla anlattığı olaysa babasının eve dönüşünde yaşanan tantana ve kutlamalardı. Elllerinde kavallarıyla çobanlar, komşu çiftliklerin sakinleri ve köylüler hep birlikte Ovacık'taki evine vardırıran kayığın

yanıştığı iskeleden eve kadarki yolun kenarında sıraya dizilmişti. Annem, bir kaz ile yavrularının bile dedemi karşılamak üzere köylüleri takip ettiğini anlatırdı.

Okur yazarlığın istisnai bir durum teşkil ettiği, yolların ve iletişim araçlarının ilkel bir konumda bulunduğu bir zamanda ve insanların dünyanın geri kalanına dair hiçbir şey bilmediği bir bölgede dedemin görüşlerinde bu kadar Batılı, eğitimin ve kültür birikiminin değeri konusunda bu kadar bilinçli oluşunun ne kadar takdire şayan bir durum olduğunu sık sık düşünürüm.

Kendine ait kütüphanesiyle çocuklarına da kitap sevgisi ve bilgi aşıladı. Köyde bir ilkokul açılmasını sağladı. İstanbul'dan genç bir kız getirerek çocuklarına Fransızca öğretti. Sonraki yıllarda annem bu dönemde ezberlediği birkaç şiiri hatırlardı. Ben de her seferinde onun mükemmel bir Paris aksanıyla ezberlediği bu şiirleri okuyuşuna hayranlıkla şaşmadan edemezdim.

Dedemin tarım eğitimi almak için Montpellier'e yol aldığı büyük oğlu Hagop, Fransa'dan dönerek Osmanlı Türkiye'sinde İstanbul yakınındaki Halkalı'da ilk tarım okulunun kurulmasına öncülük etti. Hagop Dayı'm İzmir bölgesinden tarımdan sorumlu genel müfettiş olarak bölgedeki üzüm bağlarının azılı düşmanı fida bitinden kurtulmasını sağladı.

Eşkıyaların elinden kurtuluşundanyaklaşık üç yıl sonra dedem eşkıyabaşı ile İstanbul'da Galata Köprüsü'nün üzerinde karşılaşmış. Bu karşılaşma travmatik olmuş olmalı çünkü hiç beklenmedik bir biçimde etkileri ruhunda halen sürmekte olan kâbus gibi bir dönem tekrar hortlamış oldu. Eşkıyaların lideri dedeme adamlarının dağıldığını, kendisinin de meteliksiz ve aç olduğunu anlatmış. Sonradan ona ne olduğunu kimse bilmiyor. Şehir, geçimini sağlayabileceği bir yer olmadı muhtemelen.

Dedem öldüğünde yaşı kırk beşten fazla değildi ama kızının evlendiğini ve oğullarının aile işleriyle ilgilenilecek kadar büyüdüğünü görecekt denli yaşadı. Ovacık

yakınlarındaki çiftlikte yaşam, çiftlik çalışanları, komşularımız ve akrabalarımızla birlikte buraları terk etmek zorunda bırakıldığımız 1915 tarihine kadar sürdü. Bu tarihten sonraysa sadece hayatta kalanların anımsadığı bir hatıra oldu.

Aram'ın dedesi Zakaryan

Başepiskopos ve Doktor

Annem bir keresinde babamın hiçbir işte uzun zaman kalmadığını, evlendiklerinden bu yana yarım düzineden fazla işe başlayıp sonra da görünür bir sebep olmaksızın bıraktığını anlatmıştı. Üstelik bu işlerin çoğu kâr ettiren ve hiçbiri başarısızlıkla noktalanmamış işlerdi. Nitekim şehrin öte tarafında, İzmit Körfezi'ndeki ana limanda yer alan toptan bakkaliye satış deposunda da işler çok iyi giderken bir gün anneme işini İzmit'in öbür kıyısına, ailenin bir evinin yer aldığı Protestan Ermeni mahallesine taşımaya karar verdiğini bildirdi.

Yüzyıl başında inşa edilmiş olan bu ev, geniş mekânlı ve zarif yapıli bir binaydı. Giriş, büyük cam panellerle kapatılmış ve gösterişli sarmaşık güllerle kaplı bir verandaya açılıyordu. Üst kattaki balkondan körfez ve demiryolu istasyonunun ötesindeki bayırlı tepeler görülebiliyordu. Özellikle dolunayda körfez sularına yansıyan gümüşî köprüyü izlemek ve caddenin öte tarafındaki Haçaturyanların evinin güzelim bahçesine bakmak büyük bir keyifti. Bu ev, ikisi bekâr olan üç erkek kardeşin gözetimi altındaydı. Bir blok ötede özellikle gül yetiştiriciliğini uzmanlığa dönüştüren mükemmel bir bahçıvan da olan Dr. Cerrahyan yaşıyordu. Cerrahyan boş zamanın büyük kısmını bahçesinde güllerin ve meyve ağaçlarının arasında geçirirdi. Kendisi ve dış hekimi olan ve serbest çalışan oğlu yılın pek çok ayını Avrupa'da geçirirdi. Her ikisi de ailemizin iyi dostuydu.

Engin tecrübelerle sahip bir adam ve insan davranışları konusunda dikkatli bir gözlemci olan Dr. Cerrahyan, aynı zamanda doğuştan muhteşem bir anlatıcıydı. Hükümetin ve Kilisenin önde gelen isimleriyle arkadaşlıklarını sıcak ve mizah dolu bir üslupla anlatma konusunda

büyük bir yeteneğe sahipti. Onun hikâyelerinde sadece bu insanların kişilik özellikleri ortaya çıkmakla kalmıyor, aynı zamanda Cerrahyan'ın kimi dramların içersinde gösterdiği güçlü tepkileri de sergiliyordu.

Dr. Cerrahyan'ın hakiki bir antipati duyduğu kişiye ulusal Ermeni Apostolik Kilisesi'nin bölgedeki dini önderi Kadasetli Başepiskopos Stepanos'du. Başepiskopos'un iki metreye yakın boyu, güçlü kuvvetli cüssesi ve beline kadar uzanan gri sakalıyla çok heybetli bir görünümü vardı. Başepiskopos Stepanos, gerçi ne bir aydın ne de akademisyendi ama cemaatinin üyelerini iyi tanıyordu. Onların zayıf taraflarını ve zaaflarını da bildiğinden İzmit'in taşrasındaki Ermeni şehir ve köylerinde gerek ruhani gerekse dünyevi bir lider olarak çok saygı görüyordu. Cesur ve inatçı bir insan olarak tanınıyor, aynı zamanda sürüsü olarak gördüğü insanlar için iyi bir çoban olarak kabul ediliyordu. Osmanlı hukukuna göre halkını etnik bir cemaat ya da millet olarak temsil etmekle yetkili tek kişiydi. Dr. Cerrahyan'ın ona yönelik temel eleştirisi ise Başepiskopos'un kibarlıktan, incelikten yoksun, pervasız bir insan olduğu ve Ermeni toplumunun liderinin sahip olması gereken şekilde ilham verici bir kişiliği olmadığı, ayrıca da halkının gelişimine katkı sağlayacak hiçbir yenilik yapmadığı yönündeydi.

Başepiskopos da doktorun kendisine ilişkin bu hislerinden haberdar olmalıydı. Aynı zamanda Doktor'un, cemaatin en zengin üyelerinden biri olmasına karşın, iş para harcamaya geldiğinde çok eli sıkı olduğunu da biliyordu. Bu özellik Doktor'un az sayıdaki zayıflıklarından biriydi ve Başepiskopos da fırsat doğduğunda bundan alabildiğine yararlanabileceğini fark etmişti. Tek amacı Doktor'a dersini vermektir.

Yılda bir kere yazın birkaç gün boyunca Başepiskopos, iki atın çektiği faytonuyla bir düzineye yakın köy ve taşra kasabasına dağılmış olan cemaat üyelerini ziyaret ederdi. Faytonunu gören insanlar da büyük bir mutlu-

lukla çevresinde toplaşırlardı. Başepiskopos'u aralarında görmek kendilerini onurlandırmaya gelmiş ve onlarla ilgili olduğunu göstermiş bir kralı görmek gibi bir şeydi.

Bu piskoposluk turlarından birinde Başepiskopos, cemaatin tanınan bir üyesi ve sağ kolu olarak Doktor'u da kendisine eşlik etmek üzere davet etmişti. Doktor, Başepiskopos'un davetini reddedemeyeceğini hissetmiş ayrıca Saadetli Başepiskopos'un refakatçisi olma fikrinden özel bir mutluluk duymasa da bu deneyimin ilginç olacağını düşünmüştü. Gittikleri her yerde insanlar Kilise'nin bu resmi önderine karşı büyük bir saygı göstermiş ve kendisini inanılmaz bollukta sofralarda ağırlamışlardı. İyi yemek ve şaraptan hoşlanan Başepiskopos da bol bol yemiş içmiş ve yemeklerin mükemmelliğini övüp durmuştu. Yüzler ve isimler ve bölgedeki her ailenin özel dertleri konusunda çok etkileyici bir hafızaya sahipti ve sürüsündeki pek çok insana ismiyle hitap edebiliyordu. Gittikleri her yerde ulusal tarihi Kilisenin başı ve halkın babası rolünü büyük rahatlıkla yerine getirmişti. Doktor da bu yolculuktan umduğundan daha çok keyif aldığını fark etmişti.

Asıl mesele, dönüş yolunda hasat zamanı tarlalarında çalışmakta olan insanları geçerek öğle sıcağında ilerledikleri sırada ortaya çıktı ve giderek daha ciddi bir hal aldı. Bir gece önceki ziyafette şarap içme sınırlarını sonuna kadar zorlamış olan Başepiskopos, Doktor'a "sürekli olarak olağandışı bir su içme ihtiyacı içinde" olduğunu söylemişti. Gerisini Doktor'dan dinleyelim. "Geceyi geçirdiğimiz Arslanbek'ten henüz ayrılmıştık ki, yol üstünde, omuzlarında su testisi taşıyan iki köylü kadın gördük. Srpazan arabacıya durmasını buyurdu. Kadınların genç olanına seslenerek "Vartan Ağa'nın torunu Surpik, şu küçük testiye bana getir" dedi. Kız büyük bir hürmet ve aceleyle testiye Srpazan'a uzattı. Srpazan da suyu kana kana içtikten sonra testiye geri verirken "Tanrı seni korusun kızım. Su gibi aziz olasın" dedi. Sonra da bana dönerek

yolun kenarına dizilmiş olan maiyetindeki herkesin duya-bileceği kadar yüksek bir sesle ve sanki ben onun isteklerini yerine getirmekle yükümlüymüşüm gibi bir edayla 'Bu iyi kıza beş kuruş ver' dedi. Ceketimin cebinden altın sikkeyi çıkarıp kıza verdim. Bu para kızın hiç beklemediği ve muhtemelen de ömründe ilk kez gördüğü bir şeydi.

İki saat sonra tarlalarında yere oturmuş öğle yemeklerini yiyen köylüler gördük. Önlere serdikleri koyu kırmızı örtülerin üzerinde ev yapımı esmer ekmek, soğan ve siyah zeytin vardı. Srpazan bir kez daha arabacıyı durdurdu ve dışarı doğru uzanarak bağırdı: 'Garo bana şu çalıların oradaki testiye getiriver.' Testi elinde Garo ve geri kalanlar sessizce faytonun kenarına dizilip Srpazan'ın duasını almak üzere beklemeye koyuldular. Srpazan yine kana kana içtikten sonra köylülere bu yılki hasattan memnun olup olmadıklarını sordu, Tanrı'nın rahmeti emeklerinin üstünde olsun diye dua etti. Aileleriyle ilgili sorular sorduktan sonra da oradaki herkesi takdis etti. Derken yine bana dönüp herkesin duyabileceği kadar yüksek bir sesle 'Doktor, Garo'ya bir mecdidiye ver' diye buyurdu. Bu buyruğu da yine sanki ben onun sekreteri ya da kasası olarak kendisine eşlik ediyormuşum gibi bir hava takınarak telaffuz edip şöyle dedi: 'Bunları bir kenara kaydet. Sonra hepsini ödeyeceğim.' Adama parayı verdim ve Srpazan'ın oyununu da o an anladım. Beni kapana kısıtırmıştı. Bu insanlara yardım etmekten mutlu olduğuna şüphe yoktu ama bundan da öte benim zararına onlara karşı cömert olmanın tadını çıkarıyordu. Onu bu zevkten alıkoyacak hiçbir şey de görünmüyordu.

Bir sonraki durağımız tepedeki Döngel oldu. Bu yöredeki insanların başkalarının malına mülküne karşı zerre saygı duymamakla nam saldıgını bilirsin. Bir önceki ziyarette Srpazan kendisini görmek ve konuşmasını dinlemek üzere kilisede toplanmış köylülere İyi Çoban'ın Meseli'ni anlatmış, vaazını de şu uyarıyla bitirmişti: 'Ey Döngel halkı. Size İyi Çoban'ın kim olduğunu, onun sürüsündeki her

bir kuzu ve koyunla nasıl ilgilendiğini ve köydeki herkesin de güneş battığında sürünün tek bir yaralı ya da kayıp hayvan olmaksızın döneceğini bilmenin güveniyle nasıl mutlu ve rahat hissettiklerini anlattım. Şimdi Döngel halkı, bu İyi Çoban'ın ve sürüsünün talihsiz bir gün geçirdiklerini gözünüzün önüne getirin. Düşünün ki yolunu şaşırان bu çoban, sürüsüyle birlikte sizin tepelerde görüldü. Gün batımında köyüne döndüğünde yüreğı çok kederliydi çünkü pek çok kuzu ve koyunu kaybetmişti. Köylüler gözlerine ve kulaklarına inanamadılar ve ne olduğunu anlamaya çalıştılar.' Tam bu noktada Srpazan gürleyerek ekledi: 'Siz Döngel Halkı, ne olduğunu biliyorsunuz!'

Srpazan o ziyaretinde sözünü sakınmamış, köy halkına dair düşüncelerini yüzlerine söylemişti. Bu kez meraklı bir ruh hali içindeydi ve her birine çocukları ve ailelerinin durumunu sordu. Yaşlı Stepan Ağa, Srpazan'a istediğı bilgileri verdi. Geri kalan köylülerse sessiz ve saygılı bir şekilde faytonun kenarına dizilmişlerdi. Değneklerine yaslanmış yapılı bir delikanlıyı gösteren Stepan Ağa 'Setrak'ın oğlu Vartan gördüğünüz gibi sakat. Bir kaza geçirdi, artık tarla işlerinde çalışmıyor. Eskiden yaptığı gibi kömür çıkarmaya ormana da gidemiyor. Karısı Mariam çocukları doyurmak için çok çalışıyor ama...' Bu noktada Srpazan onun sözünü keserek yine benim zararına şefkatli davranmanın bir başka fırsatını elbette ki kaçırmadı. Vartan'a el ederek yakına gelmesini söyledi. Sonra bana dönüp 'Doktor bu talihsiz genç adama bir İngiliz lirası ver ve hesabıma yaz' buyurdu. Elbette onun hesabı diye bir şey yoktu ve bunu da çok iyi biliyordu. Neden sanki böyle bir hesap varmışçasına sürekli göndermede bulunuyordu ki?"

Birkaç durak ve yarım İngiliz lirası oraya, yarım İngiliz lirası şuraya oyunundan sonra Doktor nihayet bu işkence sona erdiği ve eve vardığı için derin bir nefes aldı. Ama yaşananları hiç unutmadı ve Saadetli Srpazan'ın taleplerinin yol açtığı sıkıntı için onu asla affetmedi.

Beraberinde taşıdığı hikâye hazinesiyle mutlu olan

Doktor, aynı zamanda gerçek dostluğun hakkını veren bir insandı. Annemin çok ciddi olarak hasta olduğu bir dönemde zaman ve ilgi konusunda ne kadar verici olduğunu ve günde iki-üç kez evimize geldiğini hatırlarım. Hayatın güzelliklerini paylaşma konusundaki hevesine en iyi örnek nadir cinsteki körpe meyve ağaçlarından kopardığı armutların ve eriklerin yarısını eve götürüyüm diye bana verişidir.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Dr. Cerrahyan İstanbul'daki Ermeni Hastanesi'nin kadrolu doktoru oldu. Babam ölüm döşegindeyken de yanındaydı. Her ikisi de memleketlerinden sürülmüş, köklerinden koparılmış, İzmit'teki ev ve mülklerini arkalarında bırakarak büyük şehre sığınmak zorunda kalmışlardı. Doktor hep cesur ve başı dik bir insan oldu. Asla kayıplarının ardından ağlayıp sızlanmadı, asla yaşamının son yıllarında kaderine dönüşen felaketlerin üzerinde durmadı. Karısı ölmüş, tek oğlu gitmişken yalnız başına sonuna kadar yaşamın gerektirdiklerini yerine getirdi.

Srpazan'a gelince, kendisine ilişkin oluşturduğu efsaneye sadık kaldı. Halkıyla birlikte tehcir yollarına sürüldü, Suriye çölüne doğru zorla çıkarıldıkları yürüyüşte binlerce insanın ıstırabına ve ölümüne tanıklık etti. Bu muhterem insan Halep'in pazar yerlerinde boynuna asılmış tahta bir tepsiye dizili malları satarken görüldü. Eline geçen her kuruşu Deyrizor'a gitmekte olanların soluklandığı kısacık molalarda ellerine tutuşturdu.

Srpazan kurtuldu ve geri döndü. Savaştan kısa bir süre sonra annem kendisini birkaç kere ziyaret etti. Her ziyarette Ermeni cemaatinin lideri ve arkadaşları sıfatıyla çok yakından tanıdığı annemin babası, amcası ve erkek kardeşlerinden bahsederdi. Geçmişe takılı kalmıştı, şimdiki zamana ait olan güncel olaylarla ilgisini kesmişti. Şimdiki zamanın dayattığı o büyük kayıp ve değişim, Srpazan'ı hakiki ve ebedi olanı görebildiği geçmişe doğru yola çıkarmıştı.

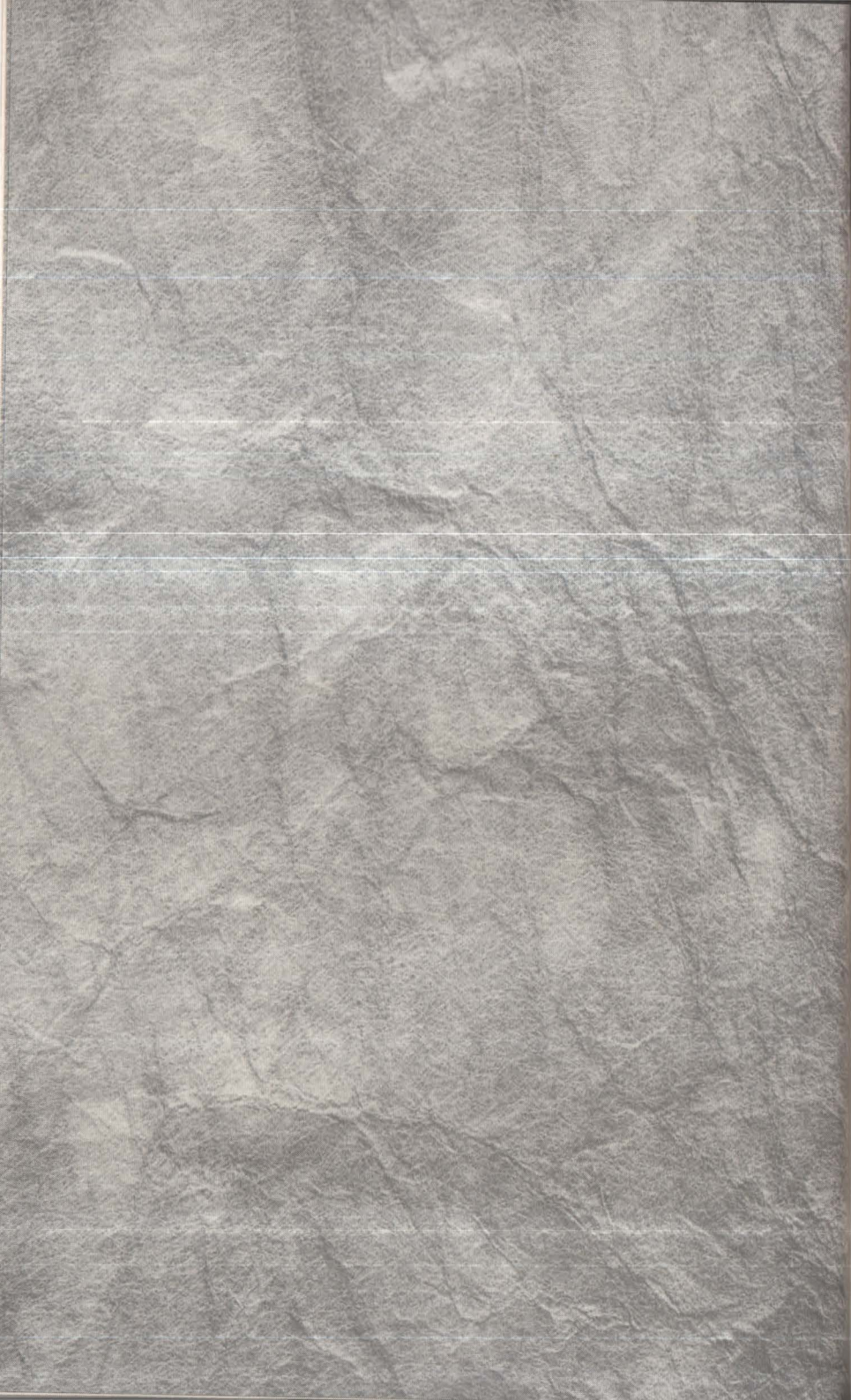

Aram'ın ailesi Kondayanlar

1900'lerin başında en küçük iki çocuk olan Aram ve Arsine'nin doğumundan önce. Soldan sağa: Askerlik yaptığı I. Dünya Savaşı döneminde tifodan ölen Onnig; kendisinden kitabın "Yolculuk" bölümünde bahsedilmektedir. 1918'de tüberkülozdan ölen Sırpuhi; kendisinden hasta kız kardeş olarak kitabın "Bir Anadolu Ovasında" ve "Konya Yakınında Bir Köy" bölümlerinde bahsedilmektedir. Anne Agavni. En büyük çocuk olan ve yetişkin yaşlara gelebilen üç çocuktan biri olan Armenuhi. Baba Garabed. 15 yaşında ölen Levon. Bir diğer erkek kardeş olan Vahram ise bu fotoğraf çekilmeden önce 7 yaşındayken öldü.

Tehcir
(1915-1918)

Yolculuk

İzmit'ten çıktığımız tehcir, felâket havasındaydı. Buna maruz kalanlar için üstesinden gelinebilecek bir yanı yoktu. Yapabildikleri tek şey başlarını eğmek, katlanmak ve yapabildikleri en iyi şekilde günü atlatmaktı.

Merkezdeki demiryolu istasyonuna varınca bir yük vagonuna atladık. İçerde dilini yutmuş ve şaşkın bir halde denk ve bohçaların üzerine ilişmiş Adapazarlı ailelere rastladık. Faytonun kenarında duran babam, bir grup Ermeni köylüyle sohbet ediyordu. Yaşlı erkek ve kadınlardan oluşan bu insanların birçoğu daha önce hiç İzmit'e gitmemişti ve şimdi de neden bu istasyonda olduklarını, ne yapmaları gerektiğini bilmez bir haldeydiler. Babam para toplamak üzere tanıdıklar arasında bir mendil dolaştırdı ve sonra kendisi de Ermeni olan ve köylüler için yük vagonunu açan istasyon müdürünün yanına gitti.

İstasyonda trenin yola çıkmasını beklerken Anadolu'dan başka bir tren geldi ve bizimkinin karşı istikametinde durdu. O yük vagonu uzun esmer suratlı genç adamlarla doluydu. Ortadoğu'nun bir yerlerinden gelme, hepsi de Osmanlı İmparatorluğu'nun tabası ve Türk ordusuna katılmak için toplanmış Araplardı. Bizim kim olduğumuzu bilir görünüyorlardı ve hükümetin bize yönelik planlarını kendilerine göre yorumluyorlardı. Bizi görür görmez içlerinden bir kısmı ayağa kalkarak birbirlerinin omzuna dayadıkları kollarıyla bir halka yaptı ve dans etmeye başladı. Bir yandan dans ederken içlerinden biri ya da diğeri yanındaki insanın omzundan elini çekip bir yandan dansın ritmini takip ederek boynunda parmağını ileri geri oynatıyor ve nasıl boğazlanacağımızın taklidini yapıyordu. Bu hissiz, acayip gösteri beni derinden yaraladı, ağır bir şekilde ruhuma çöktü. O zamanlar bu insanların

bir yığın talihsiz yaratık olduğunu, orduya katılmaya zorlandıkları için zaten kendilerinin de çok mutsuz olduğunu ve kendilerinden daha talihsiz birilerini görünce de bir çeşit teselli bulduklarını bilmiyordum. Bizden nefret etmek için bir sebepleri yoktu ve zevklerinin vahşeti özellikle çok asap bozucuydu; çünkü bize yabancıların, dışlananların bile diğerlerinin eziyetine eziyet katmayı isteyecek denli insanlıktan çıkabileceklerini göstermişti.

İzmit'ten ilk durağımız olan Konya'nın dışındaki Karaman'a süren üç günlük yolculukta hareketsizliğin yol açtığı yorgunluk, yiyeceklerin ve vagondaki ortamın tekdüzeliği ve kurbanı olduğumuz insaniyetsizliğe dair o gizli farkındalık, o bastırılmış duygular aklımızı donuklaştırmıştı. Bütün yol boyunca, gün boyu vagonun kenarında bacaklarımı dışarı sarkıtarak, günde bir ya da iki kez ne yediğimi bile bilmeden bayat ekmekle peynir atıştırarak oturdum; gördüğüm hiçbir şeyin farkına varamayacak denli ruhsuz ve meraksızdım. Ruhun donması bir kendini koruma aracı, kendini eziyetli bir duygusal durumdan, güncel olanın ıstırabından kurtarma yöntemi olabilir ama gerçekten böylesi bir kaçış şekli de akılda tajik bir boşluğa, ıssızlığa yol açıyor. Ablam hastaydı, kız kardeşimse henüz bir çocuk. Hiçbir şey talep edemeyecek kadar allak bullak olmuştu. Bir zamanlar o denli cesur ve bağımsız olan anneannemse suskun ve kayıtsız oturuyordu. Hepimiz için istikrarın simgesi olan annem ihtiyaçlarımızla ilgileniyordu. Hepimizin sevgilisi, annemin ilk göz ağrısı on altı yaşında parlak ve ciddi bir genç olan ağabeyim, Standard Petrol Şirketi'ne kâtip olarak işe girmek umuyla İstanbul'a yola çıkmıştı ve kendisinden haftalardır haber alamıyorduk. Babam güncel haberlerden kopuk yaşamıyordu elbette ama onları derinlemesine araştırmak istemiyordu besbelli. İşte parçası olduğum aile çevresi buydu ve benim için anlamlıydı. Dünyayı tek parça halinde tutan şeydi. Yine de bir şeylerin ters gittiğinin farkındaydım, atılacak hiçbir demirin yetmeyeceği denli de-

rin sulara taşındığımızı, üzerimizde asılı duran felâketin serinkanlı bir değerlendirme ile geçiştirilemeyecek denli muazzam olduğunu biliyordum.

Babamla yanı başındaki bir dengin üzerine çökmüş, Adapazarı'ndan orta yaşlı bir adamın sohbetini nasıl eğlenerek ama aynı zamanda hüzünle dinlediğimi hatırlarım. Victor Hugo'nun *Sefiller*'ini tartışıyorlardı. Evde bu romanın iki değişik çevirisini okumuştum. Adam babamı bu romanı ne kadar iyi anlamış olduğu konusunda ve Marius ile Cosette'in aşk mektuplarını ne kadar dürüst bulduğu konusunda ikna etmeye çalışıyordu. Babamın "Evet, evet" dediğini işittim. Konuya kendini kaptırmış bir hali yoktu. Beni en çok çarpansa sohbetin konusu ile hali hazırdaki durumumuz arasındaki uyumsuzluk oldu. Adam eczacıydı. Eksiksiz bir halde ardında bıraktığı Adapazarı'ndaki eczanesi iyi bir dükkândı ve şehrin de tek eczanesiydi. Şimdiyse beyni, Marius ve Cosette ile oyalanarak durumla mücadele etmenin kimyevi maddesini salgılamakla meşguldü. Bu amaçla hazırlanacak başka bir kimyevi karışıma ihtiyaç duymuyordu.

Vagondaki tekdüze ve kapalı ortam, zamanı önemsiz bir hale getiriyordu. Tren yavaşça ilerliyor, ismini duymuş olduğum Bilecik, Kütahya, Eskişehir, Afyon Karahisar gibi duraklarda uzun molalar veriliyordu. Konya'nın Karaman ilçesinde trenden inmemiz söylendi. Denileni yaptık.

Aram 1920'de İstanbul'da, Ermeni Rahip Tomas ve Aram'ın eniştesi bir arada.

Anadolu Ovalarında

Çadır, hasatta toplanmış buğdayların sarı balyaları dışında tamamen çıplak bir tarlanın kenarına kurulmuştu. Keçi kılından, her çeşit eski halı ve perdeden ve yıpranmış yatak örtülerinden yapılmış, yamalı eski püskü yüzlerce çadırdan bir tanesiydi. Gölgelek bir köşe, azıcık mahremiyet sağlaması ve her yanı kaplayan tozun dışarıda kalması için alelacele yapılmış bir icattı. Temmuz güneşi sıcaktı ve toprak ufka doğru kavrulmuş ve gri renkte görünüyordu. Huzursuz ve dalgın bir oğlan çocuğu çadırın çevresinde dönebiliyordu. Her bir dönüşünde durup büyük bir beklentiyle kuzey yönünde bir buçuk kilometre ötedeki demiryolu istasyonuna bakıyordu. Çadırın içinden takatsiz bir ses neredeyse düzenli aralıklarla annenin gelip gelmediğini soruyordu. Öğleni geçmişti ve anne de hasta kızına temiz su bulabilmek için eline kiremit rengi testisini alıp yola çıkmalı iki saatten fazla olmuştu. Şehirde, şu öteki tarafta kesinlikle çeşmeler vardı, ayrıca doğu tarafındaki meyve bahçelerinde de bir iki kuyu bulunmalıydı. Ama kamp alanını çevrelemiş olan silahlı jandarmalar, tehcir edilmiş bu sekiz bin insanın tek bir tanesinin bile demiryolu istasyonuna gitmemesi, rayları geçmemesi ya da meyve bahçelerine girmek üzere çadırlarının kenarındaki nehrin bulanık sularına dalmamalarını sağlama konusunda kesin talimat almışlardı. Oğlanın hasta kız kardeşi giderek artan bir endişeyle çadırın içinden bir kez daha annenin nerede kaldığını sordu. O sabah biraz su için yalvarmıştı ama şimdi annesi için duyduğu endişe kuru ve yanan boğazındaki sürekli ağrıyı bile unutturacak denli büyüktü.

Oğlan annesinin gergin bedeninin tarladan gelişini görene kadar bir saat daha geçti. Testiyi aşağı indirmişti ve saklamak istemişçesine uyluğuna yakın tutuyordu.

Testi koyu şarap rengine ve ıslak olduğundan oğlan annesinin su bulduğunu anladı. Annesini karşılamak için koşarken silahlı jandarmalardan birinin kadının çadıra yaklaşmasını izlediğini fark etti. Ama jandarma yavaşça arkasını döndü ve hiçbir şey görmemiş gibi öte yana yürüdü.

Anne, beş yaşındaki hasta kızı, oğlan ve çadır halen onları bıraktığı gibi, yerli yerinde duruyor diye rahatlamış görünüyordu. O sabah beşli altılı gruplar halinde, ellerinde odundan sopaları ile “Hadi kıpırda. Ayağa kalk. Çık dışarı. Çök yere” diye tehditler ve emirler yağdıran muhafızlar ortalıkta görünmemişti. Emirlerin içeriği ne kadar kötü, kamptakiler için bu haykırışlar ne kadar korkutucuysa bir yandan da oğlan bu askeri üniformalar içindeki kaba, okuma yazması olmayan, sıradan Anadolu köylülerinin yerel şiveyle söyledikleri sözlerin büründüğü tuhaf halin neredeyse komik sınırına varan haline takılıyordu. Köylü muhafızlar bu emirleri sanki sırasını şaşırmaktan korkuyormuşçasına aceleyle, mekanik olarak, gözleri yarı kapalı bir halde haykırıyorlardı.

Ama bu haykırış ve emirler her seferinde aynı anlamsız ve acılı gösterinin başlangıcını teşkil ediyordu. Önce çadırlar indiriliyor ardından da rüzgâra, toza ve amansız güneşe maruz kalan tüm bu kederli insanlar eşyalarını sırtladıkları gibi gösterilen yöne doğru yola koyuluyorlardı. Bezgin, çaresiz, ümitsiz ve ama yine de gitmek, bir noktaya, bir yere belki bir şehre ulaşmak ve orayı varış noktası, ertesi günün belirsizliklerinin bitiş noktası saymak için istekliydiler. Bazen çadırlar söküleli bir saat bile olmadan, söküldükleri yerden sadece bir iki kilometre ötede yine göğe doğru yükselmeye başladılar. Bu yer değiştirmişin, tehcir kamplarının trenle yolculuk eden ziyaretçilerin ve üst düzey yabancı erkânın görmeyeceği ve şehirlerin de civarında olmayacak şekilde kurulmasından öte görünür bir sebebi yoktu.

Anne geri dönünce, çocuklar da kendilerini güven-

de ve rahatta hissettiler. Anneleri yanlarında oldukça her şeyin yolunda gideceğini biliyorlardı. Özveriyle o anın ihtiyaç ve taleplerini karşılamakla meşgul olan anne, durumun tüm trajikliğine ilişkin tüm tasaları bertaraf edecek bir dinginlikle kendisine düşen görevleri yerine getirecekti. Derin bir görev bilinciyle teselli bulan ve bu bilinçle hareket eden anne, kriz anlarında da aklını temel olan şeyler üzerinde yoğunlaştırma yetisine sahipti.

O akşamüstü çocuklar hasta kız kardeşlerinin yatağının kenarında yerde otururken annelerinin neden bu kadar geç döndüğünü ve suyu nereden bulduğunu öğrenmeye can atıyorlardı. Kadının yüz hatlarına kendisini daha da genç gösteren bir canlılık gelmişti. Konuşurken gözlerinde keyifli bir ışıltı fark ediliyordu, sanki macerasından zevk almış gibiydi. Çocuklara gidiş istikametinde en zorlu bölümün sığ bir hendek içindeki eski çelik boruların yer aldığı noktaya varmak üzere istasyonu geçme faslı olduğunu anlattı.

“İstasyon müdürünün ofis binasının yanında bir tulumba vardı ama testiyi oradan doldurmayı göze alamadım. Peçesiz halimle, yörenin kadınlarından bu kadar farklı gözükürken kaçak ve sürgün olarak yaftalanıp tutuklanmam ve ellerim boş bir halde buraya geri getirilmem an meselesi olurdu. Şanslıyım. Raylardan hangi noktada geçmenin daha isabetli olduğunu düşünürken bir tren geldi. Durmasını bekledim, en uç noktaya yürüyüp, vagonlardan birinin altından sürünerek hızla borulara doğru ilerledim. Gözlerim yere dikili hendek boyunca biraz gitmiştim ki eski paslı borunun küçük bir delikten ıslak olduğu bir sızıntı noktası fark ettim. Yere çöktüm, deliğin çevresindeki toprağı sildim ve testiyi sızan suya doğru tuttum. Dolması bir saatten fazla sürmüştü olmalı. Bu yüzden geciktim. Her şey yolunda gitti. Günün o saatindeki sıcakta az insan dışarılarda olduğundan dönüşümde de sorun olmadı. Kampa yaklaşmışken jandarmalardan biri beni gördü ama aldırmadı.”

Anne, günbatımında alışkanlığı olduğu üzere çadır-
dan çıkarak kafasını toparlamak için tarlalara doğru yürümeye başladı. Buna tefekkür ve bir başına dua saati diyordu. Hareketsiz, o anın içindeki genişlemenin bilinciyle, akşam güneşinin yumuşak parlaklığında bir silüet olarak dururken günlük hayatın o anında her şey bu denli ahenksiz ve yıkıcıyken bile orada durmakta olduğunu bildiği o Biricik Uzatılmış Notayı yakalamaya kararlı görünüyordu. Oğlan akşam duasından dönerken annesinin tüm benliğinin hale gibi bir huzur içerisinde eridiğini düşünürdü.

Ertesi sabah günün erken bir saatinde oğlan yerel köy aksanlı bir adamın çadırın dışında anne ile konuştuğunu işitti. Adam sanki söylemek istediklerini ifade etmek, söze dökmek hiç kolay değilmişçesine yavaş yavaş, duraksayarak konuşuyordu.

“Hanım” dedi köylü, “bu iki kova su çocukların için. Bundan böyle bu bölgede olduğunuz sürece susuz kalmayacaksınız. İki gün önce şu yoldan aşağı tarlalara doğru gittiğini gördüm. Arkandan koştum. Durman için bağırdım ama beni duymadın. Orada öylece yüzünü göğe kaldırmış bir başına duruyordun. Kendi kendime dedim ki, ‘Dua ediyor olmalı. Bırak etsin.’ Uzun süre seni izledim. Sonra da dedim ki, ‘O da Rabbin yaratığı, ben de.’”

Anne, “Hepimiz onun yarattığıyız” dedi. Bir sessizlik oldu.

“Aynen dediğin gibi. Biz hepimiz onun yarattığıyız” dedi adam, “Dün seni elinde bir testiyle çadırlara doğru koştururken gördüm. ‘Suya ihtiyacı var’ diye düşündüm.” Sonra da elindeki kovaları gösterip “Bunlar bugüne yeter” dedi.

Çadırın aralığından dışarı bakan oğlan tıknaz, orta boylu bir Anadolu köylüsü olan jandarmayı gördü. Esmer tenli adamın büyük kahverengi gözleri ve siyah bıyıkları vardı. Bakışlarında hiçbir sinsilik yoktu, gözüpek bir hali de yoktu. Görünüşünde onu diğerlerinden ayıracak hiçbir

olağandışılık yoktu. Adamlardan bir adamdı. Oğlan kendisi büyüdükçe ilerleyen yıllarda bu adamın da kendisi için erdem ve önem açısından giderek kocamanlaşacağını bilemezdi.

Su kristal berraklığındaydı, serindi ve ona bakması bile bir zevkti. Sonraki iki hafta boyunca çadırlar o bölgede kaldığı sürece ailenin her sabah kovalar dolusu mis gibi suyu oldu, bazen akşam da ekstradan bir kova gelirdi.

Muhafızlardan birinin su getirdiğini gören komşular anneye, “İnsanları kazanmak gibi bir yeteneğin var. Sıradan bir jandarmayı, emrinize amade sadık bir hizmetkâra dönüştürdün” derlerdi.

“İyi bir insan çıktı” derdi anne de, “iyi kalpli bir adam.”

İki hafta sonra çadırlar söküldü ve tehcir edilenler bir kez daha bilinmez bir yere doğru yola çıkarıldılar. Jandarma çadırın yanında duruyordu. Oğlan ona yaklaştı ve üzerinde küçük renkli boncuklarla çiçek desenleri işlenmiş küçük bir bozuk para kesesini kabul etmesini rica etti. Bu oğlan için kıymetli bir şeydi. Bu keseyi ona doğduğu şehirde Noel ve Paskalya’da amcasıyla birlikte ziyaret ettikleri mahkûmlar vermişti. Oğlanın evinden getirdiği hediyelere karşılık olarak mahkûmlar da bunu vermek istemişlerdi.

Jandarma keseyi kabul etmeden önce bir an duraksadı. Belli ki bu insanlar yola çıkarken ne zamandır aklından geçirdiği ve giderek derinlere kök salmış olan bir şeyleri söylemek istiyordu. Gökyüzünü işaret etti “Sizin On’a varan kendi yolunuz var, bizim kendi yolumuz. Bütün yollar O’nda buluşur” dedi.

Oğlan büyüüp de yetişkin bir erkek olduğunda bu jandarma kendisi için iyi kalpli bir insandan çok daha fazlasını ifade etmeye başladı. Tehcir yıllarından sağ kurtulacak denli şanslı olmuş, sonrasında ise bu tehcirden daha az acılı ya da ümit kırıcı sayılamayacak başka deneyimlerden geçmişti. Ama tüm bunların ortasında her zaman Anadolu ovalarındaki bu sıradan, okuma yazması

olmayan, silahlı muhafızı insanlığın, daha derin bir maneviyatın, daha kalıcı insani niteliklerin simgesi olarak aklına getirebiliyordu. Bu adam, tek bir insanın çilesinde ve adanmışlığında bütün ruhların akraballığını hissetmişti. Aileye sağladığı su, bir inanç eylemiydi, kendi ruhunun özgürlüğünde keşfettiği şeyin evrenselliğine olan inanç.

Sirpuhi Kondayan (1912)

Okul Müdürü

Ev, özenle budanmış, geniş körpe yaprakları sabah güneşinde parlayan sağlam dut ağaçlarıyla dolu bir meyve bahçesine bakan ağaçlıklı bir bayırın eteğinde yer alıyordu.

Sekiz yaşlarında tombul, kırmızı yanaklı bir oğlan, evin biraz ötesindeki meyve bahçesine girmişti. Bir değnek yapabileceği ebat ve kalınlıkta bir iki yeni sürgün dalını bulmanın derdindeydi. Dallardaki yaprakları temizledikten sonra eve getirecek ve arkadaşlarından öğrendiği üzere yeşil kabuklara desenler kazıyacaktı. Yapacak başka hiçbir şeyi olmayan köydeki çocuklar için bu oyma sanatı çabuk öğrenilen ve zevkine doyulmayan bir oyundu. Oğlanın meyve bahçesine verdiği zarardan haberi yoktu oysa bu genç sürgün dalları kozaya girmeden önce, doymak bilmez ipek böceği larvaları için büyük önem taşıyordu.

Oğlan tam da aradığı dalı bulduğu sırada meyve bahçesine bakan verandadan bir gürültü işitti. Başını kaldırdığında okul müdürünün eşi olan Bayan Armenağ'ı gördü. Orta yaşlı, darmadağınık gri saçlı bu kadın tahta trabzandan aşağı sarkmış yarı yarıya mangal kömürüyle dolu bir eleği kuvvetle sallıyordu. Bir tarafından daha uzun sarkmış gibi duran biçimsiz siyah elbisesinin içinde çok dağınık bir görünümü vardı.

Kadın oğlanı fark etmemişti, oğlan da ona “Günaydın Bayan A.” diye seslenmeyi aklından bile geçirmede. Çok eğitilmiş ama bir o kadar da münzevi olan kadın hiç bitiremeyeceği kadar çok işi olduğunu varsayarak kendi kendine zarar verecek denli baskı uygulayan, kendisini deli gibi meşgul tutan sıra dışı bir karakter olarak nam salmıştı. Sosyal temaslarda, komşu ilişkilerinde eşinin yanında nadiren görünürdü. Kapısını çalan herkese “Çok özür dilerim, lütfen kusuruma bakmayın ama son günler-

de yapacak o kadar çok şey vardı ki evi düzene sokmak için tek boş dakikam olmadı” derdi. Ardından da telaşla mutfağa dönüp elektteki mangal kömürleriyle mücadelesine devam ederdi ya da odasına çıkarak saçını toplar ve üzerinde düzinelerce çengelli iğne bulunan kıyafetini düzeltirdi. Çengelli iğnelerin geri kalanları evin her yerine, yerlere, kanepelere, pencere pervazlarına ve hatta bazen görüldüğü üzere müdürün çorba kasesine varıncaya kadar dağılmıştı. Okul müdürü bütün bunları doğal olaylar-mışçasına kabullenmişti.

Bay Armenag sadece bilgi birikimi ve eğitimi ile değil, ailevi felaketlerin ortasındaki o sakin, zarif ve vakar duruşuyla da köylüler tarafından sayılan bir insandı. Okul müdürünün büyük gelecek vaat eden oğullarından biri üniversite eğitimi almak için Amerika Birleşik Devletleri’ne gitmiş, okyanusu gemiyle geçtiği dönüş yolunda kaybolduğu bildirilmişti. Tatlı mizacı ve kemancı olarak sahip olduğu, “Kemanı konuşturuyor” dedirten cinsten büyük yeteneğiyle köy halkının gözdesi olan diğer oğlansa başkentteki Yedikule Surp Pirgiç Hastanesi’nin akıl hastalarına ayrılan bölümünde ara ara haftalarca yatardı.

Bay A.’ya duydukları hürmet dolayısıyla meslektaşları, arkadaşları ve yöre halkı eşinin tuhaflıkları konusunda uluorta konuşmaktan kaçınırlardı. Onunla ilgili ille de birileri bir şey söyleyecekse, bu konuşmalar evlerin mahreminde, küçük çevrelerde ve her zaman okul müdürüne karşı bir sevgi ve anlayış havası içinde yapılırdı.

Oğlan da Bay A.’ya karşı ailesinin sevgi ve saygısının farkındaydı. İki ağabeyi de evin üzerindeki meşe ormanında konuşlanmış erkek okulunun öğrencileriydi. Bir Amerikan misyoner kuruluşu tarafından inşa edilen ve desteklenen okulda çok güzel binalar, geniş sahalar ve oğlanın gidip ağabeylerini oynarken izlediği bir futbol sahası vardı. Genç meşe ormanının yarı loş ortamında bir çeşit yaz ortası ayini yapmak üzere toplanmış öğrencileri gördüğünde küçük oğlan da onlara katılmak için can

atardı. Öğrenciler mum yakar ve bunları içini boşalttıkları karpuzların içine yerleştirip dallardan sarkıtırlardı. Ormanın derinliklerinden sayısız ateşböceği belirir kah görünüp kah kaybolarak etrafta uçuşurlardı. Onları gizemli bir ritüelin habercileri gibi algılayan genç delikanlılar da kendilerini bu ritüelin parçası hissederlerdi.

Köydeki yaz mevsimleri oğlan için hep zevkli geçerdi. Ormanlarda yöre çocukları ile avare avare dolaşmayı, yabani üzüm, fındık, kestane ve yol kenarında yetişen güzel kokulu böğürtlenlerden toplamayı severdi. Ayrıca derenin ağzındaki çalılıklardan beklenmedik bir şekilde karşısına çıkan kristal berraklığında sularıyla küçük dereciklerin içinde oynaşmaktan, fırtına sonrası derenin üzerindeki bir kayaya çıkarak yavaşça akan suyun sel gibi giden bir akıntıya dönüşmesini izlemekten ya da babasının da işyerinin bulunduğu şehir merkezinin yer aldığı körfezi ve uzayıp giden ormanları seyretmek üzere tepeye çıkıp harika panoramanın tadını çıkarmaktan, uzaklardan öten horoza “Söyle horoz ne kadar yaşayacağım?” diye sormaktan büyük zevk alırdı. Horozun ötüşü doksan ya da yüzün altında oldu mu sayılmazdı.

Akşamın serinliğinde bıkip uzanmadan yaz için ailesinin tuttuğu evin sahibi yan komşu Sinan Ağa'yı seyrederdi. Saygın bir adam olan Sinan Ağa arka avluda ayak ayak üstüne atmış oturur, yonca yaprağına sarılı çubuğunu tüttürürdü. Zarif bir şekilde oyulmuş ince uzun çubuğu Sinan Ağa'nın önüne özenle koyan güzel, altın saçlı gelini ise yanı başında ayakta kahvesini ikram etmek üzere beklerdi.

Oğlanın ailesi şehre gitmek üzere yola çıktığında sonbaharın ilk zamanlarıydı, günler halen tatlı bir sıcaklığa sahipti. Bunun köydeki son yaz olacağından oğlanın henüz haberi yoktu. Kısa süre sonra I. Dünya Savaşı patlak verecek, köy halkı, kendi halkı doğdukları toprakları, evlerini terk etmek zorunda kalacaktı. Oğlan sonraki yıllarda mutlu çocukluğundan, okuldan ve evlerden geriye

hiçbir şey kalmayacağını, anıların ıstırapla kararacağını da bilemezdi.

İki yıl sonra yazın bir akşamüstü oğlan, duvarları güneşte kurutulmuş çamurla sıvalı, tek kat iki odalı bir evin avlusunda bir başına duruyordu. İçinde tek bir bitkinin bulunmadığı avlunun kalın, yüksek gri duvarları da benzer bir malzemeye kaplıydı. Anadolu'nun yüksek düzlüğünde Konya denilen şehrin bir yerlerinde olduğunu biliyordu. Ereğli ovalarındaki tehcirden sonra ailesi buraya gelmişti. Solmuş yün kilimlere sarılı denklerin ve bohçaların, bir de bir kısmı dağılmış halde yerde duran mutfak araç gereçlerinin tıklı olduğu kırmızı sepetlerin ortasında duruyordu. Huzursuzdu, beklemekten yorulmuştu. Anne babası Rum ev sahibesini bulup bu evi kendilerine kiralamaya ve anahtar vermeye ikna etmek üzere sabahleyin erkenden evden çıkmış, kendisine de bir yere ayrılmamasını tembihlemişlerdi.

Döndüklerinde neredeyse akşam karanlığı çökmek üzereydi. Son iki aydır aile diğer tehcir edilenlerle birlikte Anadolu platosunda bir mekândan diğerine yol almış, hiçbir yerde iki ya da üç günden fazla kalmasına izin verilmemiş, ya açıkta ya da alelacele kurulmuş bir çeşit çadıra gecelemişti. Bu şehirde ne kadar süre kalabileceklerinden emin değillerdi. Yetkililerin kafasında bundan sonra kendileriyle ilgili neler olduğunu bekleyip göreceklerdi.

Aile bu evdeki odalardan birine yerleşti. Diğer odaysa ertesi sabah erken bir saatte gelen Bay A. ve karısına ayrılmıştı. Bay A. elinde deri kayışlı eski bir bavul tutuyordu, karısının elinde de özel eşyalarla dolu bir bohça vardı. Oğlanın babası okul müdürünü kanatları altına almıştı ve hasta oğlunun da yine Bardizag'dan tehcir edilmiş bir tanıdığı yanında kalarak bakılmasını sağlamıştı.

İki ay sonra aile, okul müdürü ve eşiyle birlikte şehrin eski Ermeni mahallesindeki güzel, sağlam bir evin ikinci katındaki iki odaya yerleşebildiler. Altı yedi odalı büyük bir evdi ve her odasında tehcir edildikten sonra Suriye'den

bir şekilde geri dönmeyi başarmış aileler oturuyordu. Ailenin kaldığı oda genişti. Büyük ve derin pencere pervazlarıysa kitap rafı ve eşya dolabı olarak işlev görebiliyordu. Ahşap ile duvarlar açık yeşile boyanmıştı ve pencereler, ortasında bir kuyu bulunan avluya bakıyordu. Evdeki tek eşya, üzerinde iki çekmece bulunan bir masaydı. Bu çekmecelerin birinde çok zarif bir şekilde resmedilmiş Ermeni harfleri alıştırma kitabı bulan oğlan şaşırmış ve mutlu olmuştu. Kitap, Venedik'te Murat Rafael'in Ermeni Mihitarist rahiplerin yaşadığı Lido yakınlarındaki küçük San Lazaro adasında basılmıştı. Çekmecedeki bu kitapla yazılı ve basılı diğer malzeme kalıntıları kendileri de tehcir yollarına düşen evin eski sahiplerinin kültüre ilgileri konusunda bir fikir veriyordu.

Konya'nın yerel halkı şehirlerindeki bu tehcir edilmiş insanlara karşı bir düşmanlık göstermedi. Çoğu için bu yeni gelenler savaştaki bir ülkenin kayıplarıydı. Yerel halk, bu insanları köklerinden, evlerinden koparıp Suriye çölüne sürme kararı alan merkezi hükümeti bu adaletsizlikten sorumlu tutuyordu. "Hükümet erkânı Allahından bulsun" cümlesi Konyalıların kendilerinin bir parçası olmadığı bu siyasete karşı yaklaşımlarını özetleyebilecek bir cümleydi. Konya'nın ayrıca özellikle aydın bir yanı da vardı. Şehir insanoğlunun bir kısmını değil tamamını kucaklayan ve mesele edinen evrensel bir bakış açısına sahip Mevlevi tarikatının merkeziydi.

Ancak ailenin daha büyük bir eve geçişini takip eden aylarda tehcir edilmiş pek çok insan zorla Konya dışındaki uzak köylere yollandı. Oğlanın ailesi ve Armenaglar şehirdeki bu uzun süreli kalışlarını oğlanın annesine borçluydu. Bir ara polis haftada iki ila üç kez eve geliyor, herkese evden çıkıp köylere gitmelerini emrediyordu. Polisleri her seferinde karşılayan, rica eden, tartışan ve gitmeyi reddederek sonunda da onları kovan oğlanın annesiydi. Bir süre sonra bu ziyaretler durdu; kadınlar, çocuklar ve askerlik yaşı geçmiş erkekler rahatsız edilmeden kendi hal-

lerine bırakıldılar ve yerel Müslüman ahali tarafından da kanıksanır oldular.

Ailenin su ihtiyacını tedarik etmek oğlanın göreviydi. Kovayı bir halatla kuyunun içindeki suyun yüzeyine değene kadar sallandırır, dolmasını bekler ve sonrasında da tüm gücüyle çeker, bir yandan da kuyunun kenarlarına çarparak yarı yarıya boşalmasını diye dikkat ederdi.

Bir sabah elinde suyla odaya girmek üzereyken anesinin olağandışı bir hiddetle babasıyla konuştuğunu işitti. “Bu konuda Bay A. ’nın kendi bildiği gibi davranmasına izin veremezsin. Bay Diran’ı hapiste çürümeye terk edemezsin. Eşi ve çocukları korkunç bir haldeler ve senin Bay A. üzerindeki etki gücünü kullanmanı bekliyorlar. Onu fikrini değiştirmeye ve doğru olanı yapmaya ikna etmelisin. Ona Diran’ı bulan ve içinde bulunduğu kötü durumdan çıkmasına yardım ettiren sendin.”

Böylece oğlan neyin tartışılmakta olduğunu anlamış oldu. Son zamanlarda Bay A. ’nın oğlunun sağlık durumu kötüleşmiş ve onun bakımıyla ilgilenen adam, bu gençten daha fazla sorumlu olmayacağını bildirmişti. Arkadaşları da oğlanın babasına kendisi de tehcir edilen Diran adlı bir yoldaşın, bu gencin gizlice İstanbul’a götürülerek Surp Pırgiç Akıl Hastanesi’ne yatırılmak üzere birine teslimini ayarlayabileceğini anlatmışlardı. Oğlanın babası da Diran ile buluşmuş, adam bu gençle konuşmayı kabul etmişti. Birkaç buluşmanın ardından Diran, hastanın uyumlu, işbirliğine açık ve kendi talimatları doğrultusunda başkente yolculuk etmeye muktedir olduğu sonucuna vardı. Yol üzerinde sorgu sual için durdurulması pek muhtemel görünmüyordu. Trenin yolcu kompartımanında ve gayrimüslim oldukları halde savaş zamanı bile yerleri değiştirilmemiş demiryolu personelinin gözetiminde seyahat edecekti. Bir aksilik olur da kendisinden şüphelenilir ve sorgulanırsa Türk olduğunu söyleyecek ve kendisi için temin edilmiş kimlik belgelerini gösterecekti. İslamın temel ilkelerini de öğrenmişti ve eğer kendisinden istenirse ger-

çek bir imanlı gibi dua edebilecek durumdaydı.

Tehcir edilenlerin şehirde yaşadıkları belirsizlikleri bilen ve ailesini kendisinin sebebiyet verdiğini hissettiği endişelerden kurtarmak isteyen genç adam planı kabul ederek başkentteki hastaneye gitmek için üzerine düşeni yapmaya söz verdi.

Ancak Bay Diran'ın dikkate almadığı önemli bir husus vardı. O da kaçışına yardımcı olduğu diğer insanların aksine bu genç adamdan, tehcir edilmişlerden biri olduğu ortaya çıktığında ve konuşmaya zorlandığında başkente kaçışının planlandığını ve bunu planlayan kişiyi açık etmeyecek denli temkinli olmasının beklenemeyeceği idi.

Savaş zamanı olduğundan lokomotif motorlar kömür yerine yanmış kütüklerle çalıştırılıyordu. İstasyonlarda ve ara duraklarda bile gecikmeler yaşanıyordu. Konya'dan yola çıkan trenlerin İstanbul'a ancak üç-dört günde varmaları olağandışı bir durum değildi. İstasyonlardan birindeki uzun mola sırasında genç adam biraz temiz hava almak için kompartımanından çıkmaya cesaret etti. Kendisinden şüphelenilince jandarma merkezine götürüldü ve bildiği her şeyi anlatmaya zorlandı. O da her şeyi itiraf etti. Plana dahil olan insanları koruyabilirdi elbette, tıbbi bakıma ihtiyacı olduğunu, bir başına yolculuk ettiğini, kimseden yardım görmediğini söyleyebilirdi. Ama korku ve karışa içinde ruhen çöktü.

İtirafının sonucu olarak Diran tutuklandı ve hapse atıldı. Mahkemeyi beklerken birkaç haftadır hapisteydi. Oğlanın babası, yetkililerin bulmaya çalıştığı şeyin Bay A.'nın oğlunun başkente kaçışının münferit bir vaka mı yoksa Diran'ın yürüttüğü bir dizi kaçırma operasyonunun sadece bir halkası mı olduğunu anladı.

Okul müdürü mahkemenin bir numaralı tanığı olarak ifade vermek üzere bir mahkeme celbi almıştı. Oğlan aynı zamanda hakim için en önemli sorunun Bay A.'nın bu girişim için Diran'a para verip vermediği olduğunu babasının öğrendiğini de biliyordu. Bay A.'nın yanıtı hayati

önemdeydi. Diran'ın kaderi bu yanıtla bağlıydı. "Hayır" yanıtı onu kurtaracakken bir "evet" yanıtı da sonu olabilirdi.

Mahkeme celbinin gelişinden sonraki bir akşam oğlan, anne babası ile okul müdürünü yerde alçak bir taburenin üzerine konmuş ahşap sininin çevresinde otururken gördü. Sininin ortasındaki küçük bir gaz lambası yüzlerini aydınlatıyordu. Canlı ve kararlı bir ifadeye sahip tek yüz annesininkiydi. Babası ciddi ve teslim olmuş görünüyordu. Bay Armenag ise sanki ağır düşünceler aşağı çekiymişçasına başını siniye eğmişti. Hareketsiz ve düşünceliydi. İlk sözü oğlanın annesi aldı ve doğrudan konunun özüne girdi. Armenag'a dönerek şöyle dedi: "Garabed bana kararını verdiğini ve bu kararını değiştirmeyeceğini, değiştiremeyeceğini söyledi. Bunca zaman dostumuz bildiğimiz bir adamın kendisine düşen şeyin, mahkemede yapması gereken doğru şeyin ne olduğunu görmekten aciz olması benim için çok acı ve inanması güç bir şey. Mesele senin vereceğin yanıtın bir hayatı kurtarması ya da kurban etmesi değil. Mesele vereceğin yanıtın Diran'ın ailesine yaşatacağı ıstırap ya da trajedi bile değil. Mesele insanlarımızın başına gelen bu felaketin ortasında, içinde bulunduğumuz bu gerçek trajedide senin vereceğin yanıtın hakikat, bütünüyle hakikat ve hakikatten başka hiçbir şey olmamasıdır."

Oğlanın annesi inandığı bir davayı savunmak söz konusu olduğunda belagatin ve entelektüel kudretin doruklarına çıkabilirdi. Oğlan okul müdürünün gözlerinin yaşlarla dolduğunu gördü. Adam mırıldandı: "Ağavni Hanım, yalan söyleyemem. Sorulduğunda gerçek dışında bir şey söyleyemem. Doğruyu söylemek dışında bir seçeneğim yok."

Oğlanın annesi konuşurken sesine bir sertlik gelmişti: "Diran'a parayı verdiğin sırada Garabed de oradaydı. Bu paranın ne için olduğunu, nerede ve nasıl harcanacağını biliyordun. O zaman bu muamelenin yasallığını sorgulamadın. Büyük bir gizlilik içinde planlandı ve uygulama sırasında doğabilecek zararlardan tamamen haberdardın.

Sen ve bu ayarlamalar konusunda sana yardımcı olmak isteyen arkadaşların Diran'ın planıyla yola koyulmak dışında bir seçenek olmadığına inanmıştınız. Hepimiz ne yaptığımızı biliyorduk. Her zaman olduğu üzere dürüst, kanuna bağlı insanlar da olsak halkımızı dağıtma ve imha gibi özel bir amacı olan bir kanunu onaylamamız mümkün değildi. Akıl almaz, zalim ve haksız bir kanun bu. Bize atalarımızdan kalma evlerden, kökümüzden kopmak ve Suriye çöllerine yollanmak emredildi. Savaş halindeki ülkenin güvenliği, 'raison d'état', 'siyasi gereklilik' gibi utanmaz ve sorgulanmaz bir yalanla kaderimizden kaçmaya çalışmayı suça dönüştürdü. Diran'a para verirken işte bu yalana karşı harekete geçtin. O zaman yalan söylemedin. Bir kanuna karşı geldin ama vicdanına karşı gelmedin. Mantığınla hareket ettin. Sadece bunun adil ve doğru olduğunu, eğer başarabiliyorsan oğlunu kurtarman gerektiğini düşündün. Hepimiz onursuz bir kanunun, bir yalanın kurbanlarıyız. Eğer Diran'a para vermekle bir yalana, onursuz bir işe bulaştığını düşünüyorsan, neden yapabileceğin tek dürüst şeyin başka bir yalan söyleyerek Diran'ı kurtarmak olduğunu anlamıyorsun? Bırak da kendimize ve kendi hakikatimize karşı dürüst olalım."

Mahkemedeki uzun, bitap düşürücü sorgulamalar sırasında Diran kimsenin adını vermedi. Tek başına hareket ettiğini ve hasta, genç bir adama ihtiyaç duyduğu tedaviyi alması için yardımcı olmaktan öte bir amacı olmadığını anlattı. Mahkemenin son günü oğlanın babası okul müdürünü mahkemeye getirdi. Hâkim, davalı ile yüzleştirdiğinde Armenag ağzını açmadı, kamburu çıkacak denli eğildi, tamamen büzüştü ve tek bir kelime bile edemedi. Hâkim de ısrarcı olmadı ve bu sessizliği onay olarak kabul etti. Diran bir ay sonra hapiste tifodan öldü.

Savaş sona erdi. Müttefiklerin zaferi üzerine tehcir edilenlerden sağ kalanlar evlerine geri döndü. Yeni bir barış ve istikrar döneminin eşiğinde olduklarını sandılar. Ancak müttefik işgal kuvvetlerinin ülkeden çıkarıl-

masından sonra Mustafa Kemal'in önderliğinde kurulan ulus-devletin sloganı "Türkiye Türkler içindir" oldu. Gayrimüslim azınlıklar için hoşgörü ya azdı ya hiç yoktu. Yaşamalarına ve çalışmalarına izin verilen tek şehir eski başkent İstanbul oldu. Oğlanın ailesi ve okul müdürü ile eşi de buraya sığındılar. Taşındıktan kısa süre sonra oğlan Amerikan Koleji'nin lise bölümüne başladı. Armenag da burada Ermeni dili ve edebiyatı hocasıydı.

1923'te Kemalist Türkiye bir cumhuriyet oldu ve böylelikle Osmanlı dönemiyle tüm bağını kopardı. Rum, Ermeni ve Bulgar azınlıklar 1863'te kurulduğundan bu yana Amerikan Koleji'nin çoğunluğunu oluşturmuşlardı ama şimdi eğer eğitime devam etmek istiyorsa bu okulun da Türk ulusal eğitim sisteminin bir parçası olması gerekiyordu. Tüm azınlık dillerinin eğitimine son verilmesi ve azınlıklara ait tüm edebiyat ve kültür kurumlarının kapatılmasına dair bir emir geldi.

Sınıf son kez bir araya geldiğinde okul müdürü öğrencilerinin önünde alışık olduğundan çok daha tutkulu bir şekilde konuşmaya başladı: "Değer verdiğimiz ve sevdiğimiz bir şeyin elimizden alındığını anlamanızı istiyorum. Bazıları değişimi sadece bir siyasi husus, müfredatın yeniden biçimlendirilmesi olarak görüyor. Ama bizim gibi neyi kaybetmek üzere olduğunu hisseden ve bilen insanlar için bu süreç derin bir acı sebebidir. Dil ve edebiyat evrensele, hakikat diye bildiğimiz şeye, insan deneyimi içinde kalıcı olan şeye açılan kapılardır. Değer verdiğimiz ve sevdiğimiz bir şeyden vazgeçmek zorunda bırakıldığımızda en azından kaybımızın büyüklüğünü fark etmeliyiz. Bunu idrak etmek ne kadar acı verici olsa da bizim insanlığımızı korumamızı da bu idrak sağlar. Hükümet emri hiç mücadele etmeden, karşı çıkmadan yerine getirerek kaybın büyüklüğünü görmezden gelmeyi tercih etti. Belki de bu bir tercih meselesi değil bir vizyon yoksunluğu, doğru olanı görme ve yapabilme konusundaki acizlikti. Üzerimize gelerek vizyonumuzu tıkayan iradeler ve egolar konusunda dikkatli olalım."

Duvar ve Yaralı Rum

I. Dünya Savaşı döneminde Anadolu platosundaki Konya şehrine ilişkin pek çok anım var. Bu şehrin tozunu ve yaz mevsimlerindeki kuru sıcağını, uzun kışlarının soğuşunu ve lapa lapa karını, evlerinin kerpiç kaplı düz çatılarını, içinde kaç yolcu olursa olsun hep tek bir çift at koşulan ve demiryolu istasyonundan Mavi Camii'ye kadar giden tramvayını hatırlıyorum. Selçuklu Türklerinin kapılarda ve harabe halindeki saraylarda sergilediği zarif oymacılık sanatının örneklerinin durduğu Alaaddin Tepesi'ndeki eski kaleyi büyük bir keyifle hatırlıyorum. Tepeden uçsuz bucaksız Anadolu platosu üzerindeki günbatımını izlemek muhteşem olurdu ve ramazan ayında on bir yaşındaki bir oğlan için gün batımında ak sakallı yaşlı bir adamın, iki tekerli bir dingile sabitlenmiş paslı eski bir topla şehrin müminlerine orucu açabileceklerini duyurmasını izlemekten daha hoş bir şey olamazdı. Keçi kılından yapılmış çantasından paçavraları, barut tozunu ve kibrit kutusunu çıkarırdı. Barut tozunu topun üzerindeki bir delikten içeri boşaltır, paçavraları çelik uçlu bir değnekle borudan içeri itelerdi. Derken benim için bu gösterinin doruk anı gelir ve yaşlı adam çaktığı kibriti borunun içine atardı. Topun ağzından çıkan ateşli patlama bana her seferinde çok büyük bir şeyin, gök gürültüsü ve ateşten bir mucizenin, şehir halkına yönelik önemli bir müjdenin tanığı olduğumu hissettirirdi. Bu töreni hiçbir şey pahasına kaçırmak istemezdim. Artık beni tanıyan yaşlı adamsa işini yaparken bir yandan da bana gülümser ve sanki "Oruç bitti. Şimdi bayram zamanı" derdi.

Sanırım Konya'daki ikinci yılımızda şehrin batı ucunda Tarla başı diye bilinen mahalleye taşındık. Bizim iki odalı dairenin karşısında bir dizi ev daha vardı ve onların arkasında da buğday tarlaları yer alıyordu. Evimizden bir

blok ötede tarlalardan aşağı inen toprak yolda askeri hastanenin idare ofisi ve ana binası vardı.

Suriye çöllerine doğru çıktıkları uzun yoldan dönme-yi başaran birkaç yüz şanslı Ermeni aileden biri olarak, Konya'da konaklayan tehcir edilmişlerdendik. Bu arada bir milyon ya da daha fazla Ermeni yok olmuştu. Savaşın sürdüğü ve Konya'da kaldıkları 1915-18 arasındaki o üç yılda Ermenilerin yerel Müslüman halk tarafından kötü muameleye maruz kaldığına dair tek bir vaka hatırlamadığımı söylemeliyim. Burada Ermenilere hor gözle bakılmadı ya da inançları dolayısıyla bu zulmü hak ettikleri düşünülmedi. Konya, Mevlevi tarikatının merkeziydi ve bu tarikatın üyeleri de açık görüşlü, hoş görülü ve hatta dost canlısı insanlardı.

Şehrin oturduğumuz mahallesinde kendimi rahat ve tamamen özgür hissedirdim. Hastanenin dış binasının yakınında yüksek duvarlı bir avluyla çevrili morg bulunurdu. Otuz yaşlarının ortalarında, ince hatlı küçük bir adam olan başhekim, önündeki masaya yatırılmış cesedin başında anatomi dersi verirken izlemek için birkaç kez bu avludan gizlice içeri süzül müştüm. Elbette orada işim yoktu ama masanın kenarına dizili o beş altı tıp öğrencisi kadar dikkatli ve meraklı olduğumu fark eden doktor, orada durmama itiraz etmezdi.

Her sabah doktorun hastaneye girişini ve uzun yıllardır başhemşireliğini yapan güler yüzlü, sarışın, koyu renk rujlu kadın tarafından kapıda karşılanışını izlerdim. Anem bu kadınla tanışmıştı ve onun tehciye uğramış Ermenilerin kaderine kayıtsız kalmayan, iyi bir insan olduğunu düşünüyordu. Benimse kadının bir Türk ile evlendikten sonra Müslüman olduğu ve arada doktorla Fransızca konuştuğu dışında hakkında fazla bir şey bildiğim yoktu.

Ekim ayı başında, günün akşamüstüne yaklaşan saatlerinde dış binanın duvar dibinde üçlü bir grup gördüm: tamamen siyahlar giymiş, gri başörtüsü çenesinin altından bağlı, orta yaşlı bir kadın, bir dizinin üzerine çökmüş,

sol kolunun altındaki koltuk değneğine yaslanmış ve sol elinde de bir baston tutan mavi gözlü bir adam ve onların arasında kadının yeniden yerleştirmeye çalıştığı eşyaları sırtlamış eyerli bir eşek. Kadın sersemlemiş ve çok korkmuş görünüyor, delirmiş bir halde belinden aşağısı kana bulanmış kocasına yardım etmeye çabalıyordu.

Adamın yüzüne baktığımda ıstırap içinde olduğunu, umutsuzca derman aradığını gördüm. Yere oturmaya ya da yatmaya çabalıyor ama yaptığı her hareket daha fazla acıya yol açıyordu. Onun acısı, ıstırapı ve bu üçlünün önünde dizili durduğu duvar içimde derinden yer etti. Hepsinin yüzü sokağa dönüktü ama bu tablonun esas parçası duvardı. Sessiz, yerinden oynamaz ve her şeyiyle gerçekti. Yüzler sokağa, dünyaya dönüktü ama onlarla olan, onların yanında duran esas olarak duvardı. Gerisi bir soru işaretiydi, kimsenin sonucunun hayırlı olacağına dair kesin gözyle bakamayacağı, güven hissedemeyeceği bir şeydi.

Eve gittim ve anneme kadınla yarası kanayan adamı anlattım. O gün ilerleyen saatlerde annemden bu insanların Konya'nın on-on iki kilometre kadar güneyinde bir köy olan Sile'de yaşayan Rumlar olduklarını öğrendim. Köylerinden sabah erken saatte ayrılmışlardı. Dağ arasında derin bir geçit olan yolun yarısında, kocası bir asker kaçağı tarafından vurulmuş ve yaralanmıştı. Şehre vardıklarında kadın eşini tedavi için hastaneye getirmişti.

Hastanede onlara ertesi sabah doktor gelene kadar hiçbir şey yapılamayacağı bildirildi. Annem tanıdığı hemşireyi görmeye gitmiş, kadın da ona sabah doktor geldiğinde yaralı adama bakılacağı yönünde güvence vermişti. Yüksek yaylada ekim geceleri çok soğuk olur. Annem bir battaniye ile bir tencere çorba verdi, ben de kadına götürdüm.

Ertesi sabah tam saatinde konsültasyon yapmak üzere salona giren doktorun üçlünün önünden geçişini gördüm. Onlara bakmadı bile. Adam başını yana eğmiş

bir halde yerdeydi, kadın onun başında dikilmişti ve bir gün öncesinden daha kararlı, daha korkulu ve daha çırpınır bir haldeydi.

O gün hiçbir şey olmadı. Adam yerde duvara dayalı, kadın yanı başında ayakta dikili bir halde hastaneden haber beklediler. Annem tekrar hemşireyi görmeye gitti. Kadının bu defa diyecek ne bulduğunu bilmiyorum ama annemin bize verecek haberi olmadığını görüyordum.

Grup, üçüncü sabah hâlâ oradaydı. Adam duvara dayalı, daha fazla yere doğru eğik, kadın yanı başında ayakta. Doktor yine aynı saatte onlara bakmadan geçerek binadan içeri girdi. Doktorun onlara bakmaması bir şekilde o an bana artık olağandışı ya da anormal gelmedi.

Öğlen aynı yerde sadece duvarın kaldığını gördüm. Sanki o üçlü grup hiç var olmamıştı. Annem, adamın sedyede hastaneye taşınırken öldüğünü söyledi.

O zamandan beri asıl meselenin kendimizin ve tüm insanların birlikte neyi kabullendiği olduğunu öğrendim. Bu adam zalim kaderin kurbanıydı ve o yıllarda zalim kader, kabullenilen, kanıksanan bir şey haline gelmişti.

Bu hikâyenin ana fikri, sonuç itibarıyla insanların nelere müsamaha gösterdiklerine göre değerlendirilecekleri gerçeğidir ve yoluna devam ederek hiçbir şeyi sorgulamamaktan öte sağduyuya karşı işlenecek daha büyük suç olamaz.

Konya'nın Bir Köyü

Oğlanın yaşadığı bölgenin adı Tarlabasıydı çünkü şehir burada birden bitiyor ve yerini batıya, Anadolu platosuna doğru uzayan tarlalara bırakıyordu. Oğlan, tarlanın kıyısındaki sulama kanalının çimenleri üzerinde durmuş bakınırken bu mayıs sabahında buğdayların uzun yeşil başaklarının arasında boy vermiş gelincikler, pembe, mavi ve beyaz hezaren çiçekleri, peygamber çiçekleri ve yüksük otları gibi rengarenk yabani çiçekleri seyretmekten büyük keyif alıyordu. Elinde anadilindeki edebi düz yazı ve şiirlerden oluşan bir seçki olan *Baldan Nehir* adlı bir kitap vardı. Bir kısmını da okumuştı bu kitabın. Aslında o sabah evden çıkarken ne yapacağına dair kesin bir fikri yoktu ama olur da tarlaların yakınında bir yere oturur ve canı kitap okumak ister diye kitabı yanına almıştı.

Tam demiryolu istasyonuna giden toprak yolun kıyısındaki tarlalardan mı yürüsün yoksa çimenlere uzanıp kitabını mı okusun diye düşünürken kendisiyle yaşıt, on-on bir yaşlarında iki çocuğun tarlaların iki buçuk kilometre ötesindeki köy istikametinden bu yana doğru geldiklerini gördü. Çocuklar yaklaşıp yanında durdular. İlk anda ne yapacaklarını bilemediler. Sonra biri, arkadaşına dönerek "O bir gavur, bir kâfir, şu tehcir edilenlerden. Elindeki kitaba baksana" dedi. Bunun üzerine küfretmeye başlayarak hepsi de yok oluncaya kadar oğlanın ve halkının kesileceğini, kovalanacağını ve zulüm göreceğini haykırmaya başladılar.

Oğlanın onların yüzüne hareketsiz ve korkusuz baktığını görünce biraz şaşırdılar. Oğlan onların tüm tehditle-rine yalnızca "Bir gün onun da zamanı gelir" diye karşılık veriyordu. Onların ne dediğini dinler ya da aldırır bir hali yoktu. Bu çocukların kendisinden nefret etmek için bir

sebepleri olmadığını, sadece köyün pazar yerinde işittiklerini yinelediklerini biliyordu. Ayrıca tehcir edilenler için en kötü günlerin artık geride kalmış olduğunu, Konya'nın Müslüman yerlisinin kendilerine karşı düşmanlık beslemediğini, ailesinin bu şehirde kalmaya devam edebileceğini ve sağ kalarak I. Dünya Savaşı'nın sonunu görebileceklerini de biliyordu. Kendisine hâkim olacak, bu oğlanlar kendisini rahat bırakmaktan öte yapabilecekleri bir şey olmadığını anlayana kadar sabırlı davranacaktı. Gerçekten de onu rahat bıraktılar. Yalnızca oğlanlardan biri gitmeden önce kitabını elinden kaptığı gibi kanalın usul usul akan sularına fırlattı. Oğlan kitabını almak üzere kısa bir kurtarma operasyonu için eğildiğinde kitabın kapağındaki büyük süslü harflerle kazılı *Baldan Nehir* başlığını okuyunca gülmeden edemedi. Baldan nehrin, kanalın akıntılı sularıyla böylesine umulmadık bir biçimde birleşeceğini kimsenin hayal edemeyeceğini düşündü.

Oğlan eve döndüğünde hasta kız kardeşinin yatağının ucuna illeştirilmiş on beş santim boyunda alçak, oval sininin kıyısına yere oturdu. Ailenin oturduğu bu iki odalı evde hiç sandalye yoktu. Bu oval sini oğlan için değerli bir mobilya parçasıydı çünkü aile yemek yerken sofranın yanısıra geri kalan zamanlarda da yazı masası işlevi görüyordu. Siniye doğru eğilmiş, aynı mahallede oturan Ermenice hocasının verdiği ödevi tamamladığı sırada annesi evden içeri girdi ve yataktaki kızına, çevrede biraz sorup soruşturup tarlanın karşısındaki köyün müezzini-nin birkaç çift ineği olduğunu öğrendiğini söyledi. Ertesi sabah köye giderek ondan biraz süt alıp alamayacağına bakacaktı. Babası kıza pazardan bol bol yoğurt almıştı ama süt zor bulunuyordu.

Ertesi gün köye giden annesi sadece sütle değil, oğlanın büyük bir dikkatle dinleyeceği ve asla unutmayacağı bir hikâyeyle de döndü. Annesi, özellikle de içinde yer aldığı hikâyeleri canlı bir üslupla anlatabilen yetenekli bir konuşmacıydı.

“Köye vardığımda vakit erkendi” diye başladı anlatmaya. “Beni gören bir iki kadın dışarıdan geldiğimi ve Hıristiyan olduğumu hemen anladılar. Gerçi başımı siyah bir eşarpla örtmüştüm ama peçe takmamıştım ve kıyafetim de onlarınkinden farklıydı. Bana karşı herhangi bir düşmanca davranış göstermediler. Hasta kızım için süt aradığımı söyleyince kadınlardan biri o sabah aldığı tüm sütle yoğurt yaptığını ama müezzinin evine gidebileceğimi söyledi. Belki onlarda biraz bulunurdu. Yanımdaki kıza evin nerede olduğunu bana göstermesini söyledi.

Müezzininin eşi kapıya geldi ve kim olduğumu, ne istediğimi öğrenince sütün büyük kısmını tarladan dönüşlerinde yesinler diye gelinin öğle yemeği için yoğurda çevirdiğini anlattı. Dönmeye hazırlanırken tam ertesi gün için bana biraz süt ayırıp ayıramayacağını soracaktım ki evin içinden bir erkek sesinin eşine kiminle konuştuğunu sorduğunu işittim. Kadın da bir yabancıнын süt istediğini söyledi. Yabancı sözcüğü adamın merakını cezbetmiş olmalı ki kapıya gelerek dışarılıklı bu insanı kendisi de görmek istedi.

Müezzin kır sakallı yaşlı bir adamdı. Karşısında peçesiz bir kadın gördüğü için belki biraz şaşırmişti ama gözlerinde önyargılı bir insanın tahammülsüzlüğünü ya da kinini görmedim.

“İçeri buyurun” dedi. “Şehirden buraya kadar bütün gün yürümekten yorgun düşmüşsündür.” İçeri girdiğim odanın toprak tabanı keçi kılından kilimlerle kaplanmıştı ve duvara da saman dolu dar bir sedir bitleştirilmişti. Sedin bir ucuna ben, diğer ucuna o oturduk.

“Evet” dedi “sizin ve halkınızın bir sürü badireden geçtiğini biliyorum. Cenâbıhak, bunun sorumlularından hesap soracak. O’nun adaleti asla yanılmaz.”

Birkaç dakika içinde köyün yaşlılarından altı yedi kadar adam odaya girerek başlarıyla müezzini selamladı ve yere oturdu. Ziyaretimin haberi çabuk yayılmış olmalıydı. Hepsi de peçeli olan evin kadınlarının ve komşu kadınla-

rın odanın açık kapısının önünden kaçamak bakışlarla geçtiklerini görebiliyordum. İster genç ister yaşlı olsun içlerinden hiçbirisi aile üyesi olmayan erkeklerin meclisine katılmayı aklından geçiremezdi elbette. Bense işte buradaydım, yaşlı, otoritesi ve bilgeliğiyle hürmet gören köyün yaşlılarıyla çevrelenmiş oturuyordum. Mahcubiyet hissetmiyordum. Bu ziyareti çektiğimizi çile konusunda onlara bilgi vermek ya da onları hükümetin yürüttüğü siyasetin insaniyetsizliği konusunda ikna etmek için bir fırsat olarak bile görmüyordum. Bana karşı nefret hissetmedikleri, beni kabul ettikleri ve söyleyeceklerimle ilgilendikleri için bu insanlara minnettardım. “Aranızda olmaktan dolayı mutluyum” dedim. “Dostlar arasında olduğumu, kötülükten nefret eden ve ellerinden gelen her iyiliği yapacak iyi kalpli insanlar arasında olduğumu hissediyorum. Ben, halkım, sizler; biz hepimiz Tanrı’nın yarattıklarıyız.”

“Evet” dedi müezzin. “Allah birdir ama dinlerimiz farklı.” Onun aklından geçenleri tahmin edebiliyordum. O ve arkadaşları Tanrı’ya giden tek doğru yolun kendilerinininki olduğuna inanıyordu. Karşı çıkacak ya da tartışacak değildim.

“Dinlerimiz farklı olabilir” dedim. “Ama asıl önemli olan hepimiz insanız ve kederimiz, ihtiyaçlarımız hatta arzularımız farklı değil. Hepimiz çocuklarımızı seviyor, onlarla yakından ilgileniyoruz. Onların büyümesini, mutlu olmasını ve doğru olan neyse onu yapmasını istiyoruz. Sizler Müslüman olmaktan dolayı mutlu ve gurulusunuz. Bunun için de her türlü hakkınız var. Ama aynı zamanda iyi ve adil bir insan olmadan iyi ve hakiki bir Müslüman olamayacağınızı da biliyorsunuz.”

Konuşmama bu noktada ara verince müezzin “Daha fazlasını dinlemek istiyoruz. Lütfen devam edin” dedi. O zaman yanımdaki duvarda uğur niyetine asılı duran mavi boncuklu at nalını alarak ayağımın altındaki keçi kılından kilimi kaldırdım ve parmağımla toprak zemine, ortasında bir dairenin yer aldığı birtakım işaretler çizdim.

Aram 1920'de İstanbul'da. Bu fotoğrafta 15 yaşında ve diğer tehcir hikâyeleri sırasında da bu yaştaki görünümünde olmuş olmalı.

“Bakın. Farz edelim ki burası Rahman ve Rahim Allah’ın bulunduğu yer. Sizler Müslüman olmaktan ve Allah’a bu düz yoldan ulaşmaktan mutlusunuz. Biz Hristiyanların, Ermenilerin ve diğerlerinin burada daha dışarıda, çok da düz olmayan şu çizgide durduğumuzu fark ettiniz. Her şeye kadir Allah’a doğrudan ulaştığınızı belirtmek sizin için önemli olabilir. Ama biz Hristiyanların da nerede durursak duralım, engeller ne olursa olsun, yol ne kadar uzun olursa olsun, O’na ulaşmak için çabalıyor oluşumuz önemli değil mi? Hepimiz de O’nun inayetine mazhar olmak için iradesini yerine getirmeye çalışmıyor muyuz? Sizin Allah’ınız ve bizim Tanrı’mız bir ve aynı. Tanrı tektir, evrenseldir, Rabbü’l-âlemindir. Size iradesini bildirmek, sizi kendisine yönlendirmek için Muhammed peygamberi yolladı. Bize de hakikatini, Oğlu aracılığıyla bildirdi. Farklı noktalardan başlayarak hepimiz ona var-
dıracak kendi yolumuzu arıyoruz aslında.”

Konuşmamı bitirdiğimde müezzin şöyle dedi: “Hanım, hepimiz bu köydeniz. Zengin ya da güçlü değiliz ama Allah’a çok şükür ihtiyacımız olan her şeye sahibimiz. Lütfen buraya yine gelin ve geldiğinizde değerli ve başımız üstünde bir misafir olacağınızı bilin. Sizin için yapabileceğimiz bir şey varsa onu da bilmekten mutluluk duyarız.”

Giderken eve götürmem için cilalı toprak testide süt hazırlanmıştı. Müezzinin eşi “Ne zaman gelerseniz sizin için burada süt olacak” dedi.

Annesinin köy ziyaretinden birkaç gün sonra oğlan yine su kanalının kenarında durmuş buğdayların arasından boy vermiş uzun bahar çiçekleriyle dolu tarlaların güzelim manzarasının tadını çıkarıyordu. Derken diğer köyden iki çocuğun kendisine doğru yaklaştıklarını gördü. Bu kez her ikisi de onu “Merhaba” diyerek selamladılar ve geçip gittiler.

İstanbul
(1930'lar ve 40'lar)

Tevfik

Boğaz'da kürek çekmek için kayığını her kiralayışında kayıkçı Tevfik'in varlığından büyük keyif aldım. Neşeli bir mizacı vardı, iyi niyetliydi ve kıt kanaat geçinmesine karşın görünüşte mesleğinden memnundu. Köyün balıkçılarından oluşan arkadaşları ona belki de her zaman tıknaz bir görünümü olduğu için Tombul Tevfik derlerdi. Bu lakabı da şakaları da keyifle karşılardı.

Pek çok kereler Tevfik'in dümeninin başında oturmuş manzaranın ve Boğaz'da mis kokulu bir ağustos akşamının tadını çıkarırken varoluşunun niteliği hakkında konuşmasını dinlerdim. İşte o zaman memnuniyetinin sadece sağlıklı bir beden ve neşeli bir mizaçtan kaynaklanmadığını, aynı zamanda düşünceler yoluyla ulaşılmış ve korunmuş bir hal olduğunu anlardım. Çünkü Tevfik gözlem yapabilme ve içinden gelen, anlamlı, mantığa dayalı bir hayat sürme güdüsüne sahipti.

Düşüncelerinin sadece sohbet içerikli o sırada rastgele konuşmakta olduğumuz konulara değin gelişigüzel, o anlık yorum ya da tepkilerden ibaret olmadığını fark etmek benim için çok ilginçti. Tüm görüşleri, içine dahil olduğu sürece uyum sağlayabilmesi için gerekli olan temel bilgilere kafa yoran bir insanı yansıtıyordu. Kayıkçı Tevfik, herhangi bir okul ya da meslek eğitimi almamış, yumuşak başlı, okuma yazma bilmeyen ve var olma biçiminin mükemmeliyet taşıdığına kendisini inandıran bir hayat felsefesine sahip bir adamdı.

Hiç kuşkusuz bu düşünce biçimi Tevfik'e istikrar ve denge için ihtiyaç duyduğu güvenceyi sağlıyordu. Ama anlamadığı şey aynı bakış açısının, olduğu, olmayı seçtiği ve peşinden koşmadığı her şey için bir çeşit kendini haklı çıkarma aracına dönüşmüş olmasıydı. Kendine karşı

nesnel olabilmek ancak az sayıda insanın başarabileceği bir lükstür. Bu özellikle güçlü ve yetenekli insanlar için geçerlidir. Filozofların, devlet adamlarının, ruhanilerin ve delilerin yaptığı da durmadan kendilerine ve dünyaya yönelik spekülâtif düşünce, siyaset, inanç ya da suçlarla ödeşmek değil midir?

Tevfik'in rakıya karşı bir zaafı olmasına karşın o bunu kabul etmezdi. İskelede yolcuları beklediği uzun bir günün sonunda sevinçle bekleyeceği bir şeydi rakı. Rakı, akşama sıcak ve hoş bir hava katıyordu, o olmaksızın gecenin böyle bir havası da olmayacaktı. Zorunluluklar ve sıkıntılardan kurtulmak uğruna saplanılmış bir düşkünlük, unutmaya yönelik bir kaçış değil de zor zar kazanılan paranın, insana verdikleri göz önünde tutularak uğruna harcanacağı bir maddeydi. Otuz beşlik boş rakı şişesini havaya kaldırıp şöyle derdi: "Bu şişe on yıl önce yirmi dokuz kuruşa satılırdı, sonra da seksen dokuza satılmaya başladı. Şimdi ise fiatı 159. Bir gün 250 kuruşa da satmaya başlasalar beni içmekten alıkoyamazlar." Nasıl alıkoyabilirlerdi ki? İnsanın bir an için bu zehirleyici iksirle geçirilmiş yılların onun hayat felsefesindeki yerini düşünmesi bile bunun olanaksızlığını anlamaya yeterdi.

Bir akşamüstü abisinden bahsettiğini hatırlıyorum. Bir abisi olduğunu ya da başka aile üyelerinin bulunduğunu bilmiyordum, çünkü daha önce hiç bahsetmemişti. "Dün abimi görmeye gittim" diye başladı anlatmaya, "Galata'da Bankalar Caddesi'nde büyük bir yazıhanesi var. Beni orada ağırladı, sohbet ettik. Aslını soracak olursan, yıllardır birbirimizi görmemiştik. Çok para kazandığı açık. Genç yaşta ticarete atıldı. Benden bir yaş büyük. Babam ikimizi de okuma yazma öğrenmemiz için ilkokula yolladı. Ben bir ay kadar sonra kaçtım. Okumak için kafam da yoktu hevesim de. Abim ise okulda kaldı ve hatta sonra liseye devam edip bitirdi."

Tevfik kısa bir süre sustu. Sonra yeniden konuşmasına devam etti: "Biz muhabbet ederken bir yandan da

abimi izledim. Meşgul bir insanın hal hareket ve görünümüne sahipti. Masasının üzerinde bir sürü hesap defteri vardı. Koltuğunun yanında da duvara dayalı büyük bir çelik kasa duruyordu. Tam kahvemi bitirdiğim sırada içeri iki adam girdi. İş konuşmaya geldikleri için odadan çıktım.”

“Bilemiyorum” diye devam etti sözlerine, “Abiminkiyle kıyaslayacak olursak kaderim hiç de kötü değil. Para mı? Masanın başında oturup da nasıl hiç para kaybetmem hatta kasadaki yığına yenilerini nasıl eklerim diye düşünürken para benim için ne yapabilir Allah aşkına? Düşündükçe abimin hayatında keyifli bir şey bulmakta daha da zorlanıyorum. Bana hitap eden hiçbir yanı yok. Benim başımın üzerinde gökyüzü var, bu çok iyi, içime temiz havayı çekebiliyorum. Kaybetmekten korktuğum miktarda hiçbir şeye sahip değilim ve şükredecek çok şeyim var.”

Tevfik’in kendisi hakkında böyle konuştuğunu her duyduğumda hayatının gidişatının ne kadar mükemmel olduğu konusundaki inancını pekiştirme ihtiyacı içinde olduğunu hissederdim. Okula gitmeyerek kaybettiği bir şey olmadığına, kayıkçı olmaya karar vererek doğru yaptığına dair inancını pekiştirilme ihtiyacıydı bu. Derinlerde ise Tevfik’in şimdi sahip olduklarından daha fazlasına sahip olmak bir yana şu an olduğundan daha fazlasını olmaya yönelik özleminden hiç vazgeçmediğini hissederdim.

Bir akşam onu kayığında elinde tuttuğu bir gazetenin ilk sayfasını okurken buldum. Yanındaki koltukta katlanmış ve üst üste dizilmiş başka günlük gazeteler de vardı.

“Tevfik, okumayı bildiğinden haberim yoktu” dedim.

“Yeni öğrendim” dedi, “Şöyle oldu. Her gün bir sürü müşterim bu gazeteleri kayıkta bırakıyor. Şimdi kullandığımız Latin alfabesindeki her harfin bir sese tekabül ettiğini biliyorum. Böylece örneğin bir süre önce bir müşteriye okuduğu gazetenin adını sordum. O adın *Akşam* olduğunu söyleyince ilk harfin ‘a’ sesine tekabül ettiğini

çıkardım, ikincisi 'k' sesi içindi ve böylece gidiyordu liste. Kısa sürede hangi harfin hangi sesi temsil ettiğini ezberlemiştim. Ne kadar çok okursam o kadar hızlı da okuyabileceğim. Zaman geçirmek için hoş bir uğraş.”

“Okuma yazma bilmeye değer mi sence?” diye sordum.

“Bence değer” dedi. “Tahminimce yalnızca bildirilmeye değer olan haberleri basıyorlar. Okurken, okumadan asla bilme şansını bulamayacağım şeyleri öğreniyorum.”

Bir gün acaba basılan pek çok haberin kullanılan mürekkep ve kağıt kadar kıymeti olmadığını anlayıp anlamayacağını merak ettim. Ama bir yandan da yazılı söze olan güven ve saygısını anlayabiliyordum. Onun bu yorumu bana yıllar önce Konya'daki kapalı çarşıda gördüğüm bir adamı anımsattı. Adam kaldırım taşlarıyla kaplı cadde üzerindeki parçalanmış basılı kağıtları toplayıp üzerine kimsenin basmayacağı korunaklı bir köşeye kaldırmıştı. Neden böyle yaptığını sorduğumda da şöyle yanıt vermişti: “Basılan ve bir kitaba giren her şey kutsaldır. Hürmet gerektiren bir şeye saygı gösterememek ise günahdır.”

Kayıkçı Nuri

Rumeli Hisarı'ndaki iskeleden birkaç mil kürek çekmiştim ki, elinde dümen koluyla kayığın kış tarafında oturan kayıkçım, iskeledeki çınar ağacının dibindeki çay bahçesinden geçen otuzlarının başındaki bir kadınla yanındaki on iki-on üç yaşlarındaki kız çocuğuna dikkatimi çekti. Aynı model ve kesimde pamuklu, mavi ve beyaz renkte kıyafetleriyle çok düzgün ve şık görünüyorlardı. Son derece ağır başlı bir halleri vardı ama kıyıda balıkçıların gözlerini kendilerine dikmiş olduğunun da farkında gibiydiler.

“Bu benim kızım” dedi Kayıkçı, “annesiyse birlikte. Geçen kış benden boşandı.”

“Şimdi ne yapıyor?” diye sordum.

“Biriyle evlendi” dedi. “Adanalı bir iş adamı olduğunu söylüyorlar. Buraya da adamın köyde yaşayan annesini ziyarete gelmişler.”

Nuri'nin daha önce ailesinden bahsettiğini hiç duymamıştım. Evli olduğundan ve bir kız babası olduğundan da haberim bile yoktu. Şimdi otuzlu yaşlarının ortalarında. Dost canlısı bir insandı, Yüzünde halen genç delikanlı ifadesiyle uzun boylu, yakışıklı, uysal ama ciddi bir adamdı. Parlak siyah saçlarını fildişi beyazı alnının bir yanına doğru tarardı. Konuşma konusunda doğuştan yetenekliydi ve başından geçenleri paylaşmaya karar verdiğinde seçtiği anekdotları insanın gözünün önüne gelecek canlılıkta anlatmakta üzerine yoktu. Köyün balıkçıları arasında geçen ergenlik dönemine dair hikâyelerden ve kendini kanıtlama çabalarında alkolizm sorununa ilişkin geçmişinin resmini olanca berraklığıyla görmüştüm. Bilincinde silinmez bir iz bırakmış olan bir olayı da hiç azalmayan bir hayret içerisinde anlatırdı.

On yedi yaşındayken bir gün akşamüstünün ilerle-

miş saatlerinde balıkçı arkadaşlarıyla camiin yanındaki çınar ağacının dibinde akşam yemeğine oturmuşken bir dikişte önündeki rakı şişesinin çeyreğini bitirebileceğine bahse girmişti. Dediğini yaptığı sırada da gökyüzü birden kararmış ve yağmur boşanmıştı. Arkadaşları alelacele ayaklanarak eşyalarını toparladılar ve yağmurdan korunmak üzere çayhaneye doğru koşturdular. Güçlü içkinin etkisiyle zaten kendisini kötü hisseden Nuri ise ne olursa olsun, kaldırım taşlarıyla döşeli dik yokuşu tırmanıp evine vararak dinlenmeyi kafasına koymuştu. Yokuşun yarısına kadar gelmişken yağmur bardaktan boşanırcasına yağın bir sağanağa dönüştü. Bir anda birkaç metre öteden üzerine doğru gelen bir su duvarını fark etti. Yoldan saparak kaçmaya ne zamanı ne de gücü vardı. Akıntıya yakalandı ve suların tehlikeli ve derin olduğu boğazın kıyısına doğru sürüklendi. Tam akıntının içinde dibe çökecekken, bir elin yakasından kendisini çektiğini fark etti. Yolum kenarına doğru çekildi ve fırtına durana kadar orada bekledi. Kendisini kimin kurtardığını hiç bilemedi. Tek diyebildiği, yok olacağına kesin gözüyle baktığı bir anda ve yerde biri kendisine yardım etmiş ve hayatını kurtarmıştı.

O akşamüstü kızını ve eski eşini iskelede yeniden görmenin Nuri'yi derin düşüncelere sevk ettiğini fark ettim. Çok dalgın ve huzursuz görünüyordu. Tahminimce evlilik ve babalık kavramlarını geçmişe ait, gömülü ve unutulmuş meseleler olarak görmek istemiş ve kaçınamayacağı bir güç ve önemle geri geldiklerini fark edince çok endişelenmişti. Özgür olduğunu sanmıştı ama işe yaramamıştı işte.

Yıllardır köyde olduğum için, Nuri'nin de ait olduğu balıkçı milleti için hayatlarında harekete geçirici çok az şey olduğunu sayısız kereler görme fırsatım olmuştu. Ortamda, değişim ve gelişimi beraberinde getirecek hiçbir teşvik unsuru yoktu. Balıkçılar bilinçsiz bir kayıtsızlıkla yaşıyıp gidiyordu. Kaderlerini iyileştirmek istemediklerinden de değil ama hali hazırdaki dünyalarında girişim ve

daha fazla çaba gerektiren hiçbir ayrıntı yoktu. Hayatlarını idame ettirecekleri her şey boğaz sularının ısısındaki dalgalanmalar, rüzgârların gücü ve yönüyle ortaya çıkan akıntı değişiklikleri ve mevsimlerin kaprisi gibi denetimleri dışındaki unsurlara bağlıydı. Bazı yıllar daha kötü zamanlar için kenara birkaç kuruş para atacak kadar çok balık yakalama şansları oluyordu. Bazı mevsimlerde de palamut, kalkan, lüfer ya da uskumru sayesinde makul bir kâr elde edebiliyorlar bazen de örneğin palamutun fazla bol olması nedeniyle bir çift balığın fiyatı 25 İngiliz lirasından birkaç liraya kadar düşüyor, onu tutmak için harcadıkları zaman ve çabaya bile değmez hale geliyordu. Bazı geceler beş ya da altı kişilik bir mürettebat küçük teknelerinde çıktıkları kılıç balığı avından coşku içinde dönerdi. Yakaladıkları balıklardan bir ya da ikisi 100 kilo kadar gelirdi. Kılıçbalıkları her zaman iyi satılırdı ve böyle bir av yapan mürettebat arasında dağıtılacak iyi bir para kazanılmış olurdu.

Köydeki balıkçılar için Boğaz'da kılıçbalığı avı, büyük beceri ve seri hareket gerektiren meşakkatli bir uğraştı. Gece balıkçıların, Karadeniz'e giren ya da oradan çıkan şilep kaptanlarına su yüzeyinin birkaç metre altındaki ağlarının yerini haber veren ve rota değiştirmelerini isteyen bağırtılarının yankısını işitirdim. Büyük kılıçbalığı mükemmel, güçlü ve takıldığı ağı parçalayarak kurtulmak üzere verdiği ümitsiz mücadelede sürekli şekilden şekle giren bir yaratıktı. Onu küçük bir tekneye çekmek tehlikeli, özen, beceri ve ekip çalışması gerektiren bir işti. Balıkçılar eğer başarılı bir gece geçirmişlerse iskelede oturmuş çay içerken anlattıkları maceraları dinlemek büyük bir keyifti.

Boğazın kıyılarında mevsim ne kadar bereketli geçerse geçsin, emeklerinin karşılığında kıt kanaat geçinmenin ötesine geçemezlerdi. Ne kadar donanımlı olsalar da merkezden iki ya da üç kilometre fazla uzaklaşmayı göze alamazlardı. Marmara ya da Karadeniz açıklarında avla-

nabilecekleri tekne, ağ ve diğer donanımlardan yoksundular. Maddi olanakları ne durumda olursa olsun yine de doğaya yakın, onun değişimlerine karşı özenli olarak yaşarlardı.

Onları gözlemleyen insanlar için işin uzmanı balıkçıların iskele çevresine yayılmış ağları onarışını ya da Bebek koyunda yüz ya da daha fazla sayıda tayfanın sudaki dev ağın sonsuz iplerini çekerken ritmik omuz ve kol hareketlerine eşlik eden bir şarkı söyleyişlerini izlemek gibi çok cazip yönler vardı. Söyledikleri şarkının ritmi son derece güçlüydü ve Volga kayıkçılarının söylediklerinden daha az keyifli ya da çekici değildi.

Eğer av, harcanan zaman ve masrafa değmemişse elbette bu şarkıyı işitmek mümkün olmazdı. Alışıldığı üzere gelirin yarısı tayfa arasında pay edilir kalanı da teknenin masraflarını ve kullanılan malzemeyi karşılayan Zareh Reis'e kalırdı.

Zareh Reis, balıkçıların çok sevdiği ve saygı duyduğu bir insandı. Onların iyiliğiyle yakından ilgiydi ve çoğunu da bizzat kendisi destekliyordu. Sonradan da sabırsız bir alacaklıya ödeme yapmak için varını yoğunu satmak zorunda kalınca bir daha asla unutulmayarak Boğaziçi'nde bir efsaneye dönüştü. Köylüsü bir adam, derin bir nefes alarak bir zamanlar Zareh Reis'e ait olan Asya yakasında, boğazın koyundaki güzelim yalıyı işaret eder ve onun sayısız iyiliklerinden ve insanların kalbinde bıraktığı izden bahsederdi.

Nuri asla mütevazı gelirinin peşini kovalamamıştı. Kazandığı paranın çoğu içkiye giderdi. Şimdi boşandığını öğrenince, ailesine karşı tutumunu ve ne kadar az sorumluluk duygusuna sahip olduğunu daha iyi anlamıştım. Birkaç sefer onu işaret parmağına asılı bir düzine uskumruyla yokuş yukarı tırmanırken gördüm. Şimdiyse eşi ve kızını geçindirmek için hiç özel bir çaba harcamış olup olmadığını soruyordum kendime. Aile, Nuri'nin annesiyle aynı evi paylaşmıştı. Nuri'nin babası Maliye Bakanlığı'nda

muhasabe memuru olarak çalıştığından dul annesine de hükümetten küçük bir maaş bağlanmıştı.

Şimdi Asya yakasında eski yalıların bol pencereci cep-
helerinin altında daha keyifli bir ritimle kürekleri çekiyor-
dum. Nuri son bir saattir susuyordu ve ben de zaten aile-
sine dair daha başka bir şey söylemesini beklemiyordum.
Birden “Geçen kış celp kağıtları Üsküdar Mahkemesi’nden
geldi” dedi.

Gözündeki sabit bakıştan sessiz durduğu süre boyun-
ca ne diyeceğini prova ettiğini görebiliyordum. “Mahkeme
salonunda oturdum” diye devam etti sözlerine, “ağzımı
açmıyordum, davanın seyrine tamamen kayıtsızdım. Ora-
ya gitmeden önce kendimi savunmak için tek söz etme-
yeceğime karar vermiştim. Sonuçta tanıkların anlatacağı
şeyler bildiğim hikâyelerdi. İhmalkâr, vurdumduymaz,
sorumsuz ve benzeri olduğumu söyleyeceklerdi. Beni asıl
çıldırtan, mahkemenin kızım evlenme yaşına gelene kadar
beni aylık 150 lira nafaka ödememi kararlaştırması oldu.”

“Sandalyemden fırladım ve hakime söz alıp alama-
yacağımı sordum. ‘Efendim’ dedim, ‘karşınızda ailesinin
ihtiyaç duyduğu destek ve özeni gösteremediği için kay-
betmekte olan, meteliksiz bir balıkçı duruyor. Son birkaç
haftadır deli gibi ihtiyaç duyduğum bir çift küreği alabil-
mek için bir köşeye on beş lira bile ayıramadım. Şimdi
her ay vermeme buyurduğunuz 150 liralık nafakayı nasıl
bulup buluşturacağım? Efendim, ben dürüst bir adamım.
Bu mahkeme salonundan yerine getiremeyeceğim bir söz
vererek çıkamam.”

“Hakimin tepkisi ne oldu?” diye sordum.

“Bilmiyorum” dedi Nuri. “Bana nasihatlerde bulundu
ve karara saygı göstermemi söyledi.” Sonra da kaygısını
göstererek “Varım yoğum bu kayık. Onu da kim ister ki?”
dedi.

Bunun Nuri’nin evlilik konusundaki son sözleri oldu-
ğundan emindim. O yüzden bir süre sonra aynı konuya
tekrar geri dönünce şaşırdım. “Dün” diye başladı, “çay-

hanenin önündeki masada birkaç arkadaşım ile otururken annesi ve kızı önümden geçtiler. Senin onları bugün gördüğün yerdeydiler tam olarak. Annesi beni gördü, yavaşladı ve eğilerek kızın kulağına bir şeyler mırıldandı. Kız annesinin yanından ayrılarak döndü ve bana geldi. 'Baba' dedi ve elimi öpmek için kolunu uzattı. Ben ona elimi vermemeyi reddettim. 'Git yanımdan' dedim. 'Sen benim kızım değilsin. Annenin kızısin sen. O seni nereye götürdüyse oraya aitsin.' Kızın yüzü soldu ve koşarak annesinin yanına gitti."

Daha önce hiç Nuri'nin kendi hayatına dair anlattıkları konusunda yorum yapmaya yeltenmemiştim. Bu sefer konuşma zorunluluğu hissettim. Esasen dürüst ve kasten gaddarlık etmeyecek bir adam olduğunu biliyordum. Tüm bu konuşma ve gösterinin ardında adaletle karşı duyarsız olmayan bir adam vardı aslında. Kendi içine daha açık bir şekilde bakmayı hak ettiğini düşündüm.

"Nuri" dedim, "doğru bir şey yaptığına emin misin? Neden eşinin sana karşı asil bir biçimde davrandığını göremedin? Arkadaşlarının arasında otururken senin, kendisi ve kızın için sanki geçmişte kalmış, önemsiz, terk edilmiş, unutulmuş bir şeymişsin gibi hissetmemeni istedi. Sana karşı bir haset gütmemediğini bilmeni istedi, kızının seni hâlâ baba saydığını, sana sırtını dönmediğini bilmeni istedi. O zavallı kızın senin oturduğun yere kadar gelmesi, arkadaşlarının bakışlarına maruz kalması büyük cesaret gerektirmiştir. Peki, sen sadece bir kabul işareti, belki de sevgi dolu bir sözden fazlasını beklemeyen kendi öz kızına karşı neden bu kadar kaba, kötü ve sert davrandın? Arkadaşlarına kin tutmak için bir sebebin olduğunu, kolaylıkla bağışlayacak ve unutacak yaradılıştaki yumuşak bir adam olmadığını göstermek istiyordun. Hâlâ patron olduğunu, kendi haklarının güçlü bir savunucusu olduğunu göstermek istiyordun. Hatalıydın. Eğer başkalarını etkilemek yerine kızının duygularını kaale alsaydın çok daha iyi ederdin. Bencil ve aptalca davrandın ve bunu biliyorsun."

Denizin üzerinde olduğumuz sonraki tüm süre boyunca Nuri sessiz kaldı. Dönüşte iskeleye çıktığımızda ertesi gün yine aynı saatte orada olacağımı söyledim. Yaz tatilindeydim ve spor olarak kürek çekmekten çok hoşlanıyordum. Ayrıca deniz üzerinde esen akşamüstünün ilerlemiş saatlerindeki serinletici esintiyi, güneşte Asya kıyısının sessiz huzurunu ve Karadeniz'den Marmara Denizi'ne yol alan yunus balığı sürülerinin oyuncu taklalarını seyretmeyi de çok seviyordum.

Ertesi akşamüstü sözleştiğimiz saatte Nuri iskeledeydi. Kayığa binerken Nuri'nin koca dünyada kaybolmuşçasına hüzünlü, tedirgin ve bitkin göründüğünü fark ettim. "Kötü bir şey mi var?" diye sordum. "Yok bir şey," dedi. "Dün gece gözümü kırpmadım. Bir yandan öbür yana döndüm durdum, hiç dinlenemedim, hiç uyuyamadım. Dün akşam başladı bu durum. Masada bir başıma oturdum. İçimden hiç içmek gelmedi. İçemedim. Düşünüyordum." Burada durdu ve başka bir şey söylemedi. Zaten bir şey söylemesi de gerekmiyordu. Derdinin ne olduğunu bildiğimi biliyordu. Haklı olduğumu ve başka türlü davranması gerektiğini de söylemedi.

İki gün sonra Nuri'yi gördüğümde yine eski haline dönmüştü. Rahat, sakin ve kendinden emindi.

"Nasılsın?" diye sordum.

"İyiyim" dedi "Her şey geçti, hiçbir şey kalmadı." Ve akşamüstünün geri kalan kısmında hiç sesini çıkarmadı.

“... İki hafta sonra çadırlar söküldü ve tehcir edilenler bir kez daha bilinmez bir yere doğru yola çıkarıldılar. Jandarma çadırın yanında duruyordu. Oğlan ona yaklaştı ve üzerinde küçücük renkli boncuklarla çiçek desenleri işlenmiş küçük bir bozuk para kesesini kabul etmesini rica etti. Bu oğlan için kıymetli bir şeydi. Bu keseyi ona doğduğu şehirde Noel ve Paşkalya’da amcasıyla birlikte ziyaret ettikleri mahkûmlar vermişti. Oğlanın evinden getirdiği hediyelere karşılık olarak mahkûmlar da bunu vermek istemişlerdi.

Jandarma keseyi kabul etmeden önce bir an duraksadı. Belli ki bu insanlar yola çıkarken ne zamandır aklından geçirdiği ve giderek derinlere kök salmış olan bir şeyleri söylemek istiyordu. Gökyüzünü işaret etti. Sizin O’na varan kendi yolunuz var, bizim kendi yolumuz. Bütün yollar O’nda buluşur’ dedi.

Oğlan büyüüp de yetişkin bir erkek olduğunda bu jandarma kendisi için iyi kalpli bir insandan çok daha fazlasını ifade etmeye başladı. Tehcir yıllarından sağ kurtulacak denli şanslı olmuş, sonrasında ise bu tehcirden daha az acılı ya da ümit kırıcı sayılamayacak başka deneyimlerden geçmişti. Ama tüm bunların ortasında her zaman Anadolu ovalarındaki bu sıradan, okuma yazması olmayan, silahlı muhafızı insanlığın, daha derin bir maneviyatın, daha kalıcı insani niteliklerin simgesi olarak aklına getirebiliyordu. Bu adam, tek bir insanın çilesinde ve adanmışlığında bütün ruhların akrabalığını hissetmişti. Aileye sağladığı su, bir inanç eylemiydi, kendi ruhunun özgürlüğünde keşfettiği şeyin evrenselliğine olan inanç...”

OHANNES ARAM KONDAYAN (1905 Bahçecik, İzmit - 2002 Lexington, Virginia) 1927-1969 yılları arasında Robert Kolej’de matematik öğretmenliği yaptı. 1970 yılında Amerika’ya göç ettikten sonra Türkiye’deki hayatıyla ilgili anı-hikâyeler yazdı.

ISBN 978-605-4787-09-8

